PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

PAMUKKALE UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES INSTITUTE

ISSN 1308 - 2922 Sayı/*Number* 7 Ağustos/*August* 2010

Sahibi ve Yazı İşleri Müdürü
Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Adına
Doç. Dr. Bilal SÖĞÜT

Baş Editör
Prof. Dr. Ceyhun Vedat UYGUR

İngilizce Düzeltme
Yrd. Doç. Dr. Recep Şahin ARSLAN

Hakemli bilimsel bir dergi olan PAUSBED yılda üç kez yayımlanmaktadır.
Dergide yayımlanan çalışmalardan, kaynak gösterilmek şartıyla alıntı yapılabilir.
Çalışmaların tüm sorumluluğu yazarına/yazarlarına aittir.

Grafik ve Dizgi
Gülderen ÇAVUŞ ALTINTAŞ

Baskı
GENÇASLAN
Dijital Baskı Merkezi
+90 258 261 68 60

Yazışma Adresi
Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Rektörlük Binası Kat: 2
Kınıklı Yerleşkesi 20070 Kınıklı – DENİZLİ / TÜRKİYE
Tel. + 90 (258) 296 22 10 Fax. +90 (258) 296 23 47
e-posta: **pausbed@pau.edu.tr**

Danışma ve Yayın Kurulu

Prof. Dr. Ceyhun Vedat UYGUR	Pamukkale Üniversitesi
Doç. Dr. Ramazan BAŞTÜRK	Pamukkale Üniversitesi
Doç. Dr. Milay KÖKTÜRK	Pamukkale Üniversitesi
Doç. Dr. Ali Rıza ERDEM	Pamukkale Üniversitesi
Doç. Dr. Yasin SEZER	Pamukkale Üniversitesi
Doç. Dr. M. Yaşar ERTAŞ	Pamukkale Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Aydın SARI	Pamukkale Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Nurten SARICA	Pamukkale Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Kerim DEMİRCİ	Pamukkale Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Kamil ORHAN	Pamukkale Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Recep Şahin ARSLAN	Pamukkale Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Türkay Nuri TOK	Pamukkale Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Saim CİRTİL	Pamukkale Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Türkan ERDOĞAN	Pamukkale Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Safi AVCI	Pamukkale Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Selçuk Burak HAŞILOĞLU	Pamukkale Üniversitesi

Hakem Kurulu

Prof. Dr. Aylin Görgün BARAN	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Aytül KASAPOĞLU	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Celal ŞİMŞEK	Pamukkale Üniversitesi
Prof. Dr. Hasan BOYNUKARA	Yüzüncüyıl Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet MEDER	Pamukkale Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet TAKKAÇ	Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Nurullah ÇETİN	Ankara Üniversitesi
Doç. Dr. Altan ÇETİN	Gazi Üniversitesi
Doç. Dr. Himmet HÜLÜR	Afyon Kocatepe Üniversitesi
Doç. Dr. İ. Hakan MERT	Uludağ Üniversitesi
Doç. Dr. Köksal ALVER	Selçuk Üniversitesi
Doç. Dr. Süleyman İNAN	Pamukkale Üniversitesi
Doç. Dr. Yunus BALCI	Pamukkale Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Abuzer KIZIL	Muğla Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. A.Oğuz ALP	Anadolu Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Ertekin DOKSANALTI	Selçuk Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Haldun SOYDAL	Selçuk Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. İsa KIZGUT	Akdeniz Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Lale DOĞER	Ege Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Mehmet TEKOCAK	Selçuk Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Nesime CEYHAN	Çankırı Karatekin Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Yücel CAN	Niğde Üniversitesi

Dergimizin bu sayısına gönderilen makaleleri değerlendiren hakem kuruluna teşekkürlerimizi sunarız.

Sekreterya

Recep DURMUŞ

Azize ŞIRALI

İÇİNDEKİLER/*CONTENTS*

Aytekin BÜYÜKÖZER..... **1**
Lagina Hekate Tapınağı'nın Altyapı ve Stylobat Düzenlemesinde Uygulanan Oranlar
The Rates Which are Applied in the Infrastructure and Stylobate Settings of Lagina Hecate Temple

Bülent Cercis TANRITANIR **15**
The Woman Warrıor'da Yemek Kültürü ve Kadın
Women and Food Culture in the Women Warrior

Hande ŞAHİN..... **21**
Türkiye'de İşçi Sınıfının Gelişim Süreci ve Geçmişten Günümüze İşçi Hareketi
The Development Process of the Working Class and the Heritage of the Labor Movement from Past to Present in Turkey

Makbule EKİCİ..... **31**
Lagina Kutsal Alanında Bulunan Sikkelerin Değerlendirilmesi
Evaluation of Coins Found at Lagina Hecate Sacred Area

Mustafa BÜYÜKKOLANCI – Gökçen Kurtuluş ÖZTAŞKIN..... **39**
Selçuk-Efes Müzesi'nde Sergilenen St. Jean Kilisesi'ne Ait Korkuluk Levhaları ve Templon Arşitravları
Parapet Slabs and Templon Architraves from St. Jean Church, on Display in Selçuk-Efes Museum

Olcay ÖZKAYA DUMAN..... **51**
Tarih Bilimi ve Bilgisi Açısından Aydınlanmadan Günümüze Sorularla Tarih Felsefeleri ve Kavrayışları
Questions on Philosophy of History and ıts Concepts From the Enlightenment Period to Date in Terms of History Science and Knowledge

Serkan GÜZEL..... **71**
Meydan Gerçekliği ve Kentsel Cisimleşme
The Reality of Space and Urban Embodiment

Serkan GÜZEL – Mehmet MEDER..... **93**
Toplumsallaşma ve Bireyselleşme Çelişkisinde Öğrenci Evleri
Student's Residences in Contradiction Between Socialization and Individualization

Ünal ŞENTÜRK..... **113**
Değişen Ekonomik ve Sosyal Koşulların Bir Ürünü Olarak Karakter Aşınması
Character Corrosion as the Consequence of the Changing Economic and Social Conditions

Yasemin ER..... **125**
İsauria'da Yelbeyi Kaya Mezarı ve Süvari Kabartması
The Yelbeyi Rock-Cut Tomb in Isauria and Horseman Relief

Zübeyde ŞENDERİN..... **135**
Yusuf Atılgan'ın Canistan Adlı Romanında Bir Anti - Kahraman: Selim
An-Anti Hero in Yusuf Atilgan's Novel Called Canistan: Selim

Pamukkale Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Sayı 7, 2010, Sayfa 51-69

TARİH BİLİMİ VE BİLGİSİ AÇISINDAN AYDINLANMADAN GÜNÜMÜZE SORULARLA TARİH FELSEFELERİ VE KAVRAYIŞLARI

Olcay ÖZKAYA DUMAN*

Özet

Tarih bilimi ve bilgisini anlamlandırma konusunda en eski zamanlardan bu yana çeşitli teoriler üretilmiştir. Geçmişin doğru bilgisi olarak kabul gören tarih bilgisi özellikle aydınlanmadan günümüze farklı felsefi yaklaşımlarla açıklanmaya çalışılmıştır. Tarih bilgisi açısından modern kavrayışımızı şekillendiren öncelikle aydınlanma dönemi felsefi akımları olmuştur.

Tarih, geçmişin içinde sayısız ve biricik olayları ancak aynı geçmişin ötesinde, bu yaşanan olayların doğru bilgilerini, yani olgularını ifade eder. Yaşanıldığı sürece çağdaş geçmişin doğru bilgisi tarih'tir. Doğu'nun da Batı'nın da katkılarıyla tarih felsefeleri bu günkü tarih bilgisi kavrayışımızı oluşturmaktadır. Bu nedenle özellikle aydınlanma ve sonrası tarih felsefesi yaklaşımları, tarih biliminin, dönemine çağdaş ve hatta dönemini aşan çeşitli düşünceler ışığında modern kavrayışa ulaşmasını sağlamaları açısından önemsenmelidir. Aydınlanmadan günümüze felsefi düşünürler "felsefi tarihler" ortaya çıkarıyor, tarihçiler artık "yorumcu, filozof tarihçiler" olarak adlandırılmaya başlanıyor. Bu algı ve kavrayış tarih bilgisi ve bilimini öncesinden çok daha farklı bir yapıya kavuşturuyor. Bu farklılaşmayı ve dönüşümü anlatmayı amaçlayan çalışmamız, süreci özellikle aydınlanma başlatmıştır ancak aydınlanmayı hazırlayan önceki etkileri de göz önünde bulundurmaya gayret etmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Tarih, Tarih Felsefesi, Aydınlanma, Tarih Bilgisi ve Bilimi*

QUESTIONS ON PHILOSOPHY OF HISTORY AND ITS CONCEPTS FROM THE ENLIGHTENMENT PERIOD TO DATE IN TERMS OF HISTORY SCIENCE AND KNOWLEDGE

Abstract

Since the ancient times, various theories about history and the meaning of historical knowledge have been produced. History knowledge which is accepted as the truth has been explained in different philosophical approaches. In terms of historical knowledge, it has been primarily the philosophical trends that shape our modern understanding. History expresses numerous and unique incidents; in fact, it reveals the true information related to such events, but beyond the past. With the contribution of both East and West civilizations, history philosophy forms our current comprehension of history knowledge. Therefore, especially those approaches in the age of enlightenment and in the following areas history philosophy should be considered important as contributing to history science to reach modern comprehension in the light of contemporary ideas and those ideas that surpass their age. Since the age of enlightenment it has been history philosophers who have come up with 'philosophic history' and historians have been called "interpreters" or "historian philosophers". Such a perception and comprehension has turned history knowledge and history science into a very different structure than that of the past. This study in which we want to explain this change and transition highlights this process particularly and also tries to consider the earlier factors that paved the way for the enlightenment.

Key Words: *History, Philosophy History, Enlightenment, Historical Knowledge and Science.*

* Okutman, Olcay Özkaya DUMAN, Mustafa Kemal Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma Uygulama Merkezi, HATAY.
e-posta: ozkaya@mku.edu.tr

1. GİRİŞ

Çalışmamızda tarih biliminin felsefesinden çok tarih felsefesi disiplininin ortaya çıkışını biraz özetleyerek esas olarak aydınlanma ve sonrası dönemin durumunu ve gelişimini aşamalarıyla incelemeye çalışacağız. Tarih felsefesi, modern kavrayışımızı şekillendiren etkenler düşünüldüğünde iki yüzyıllık bir dönemi içerse de, kökleri itibarı ile tarihin felsefesi olarak ele alınışı ve irdelenişi St.Augustinus'a kadar gider. Bu süreç bir tarih felsefesinden çok "tarih teolojisi" olarak görünen tarih kavrayışını açıkça ortaya koyar. Bu görüş ortaçağ'ın egemen tarih felsefesi olmuştur. Hatta sonraları yeniçağ ve aydınlanma döneminin çeşitli felsefi yaklaşımlarında da etkisini gösterebilmiştir.

Gerçek anlamda tarihin ve tarihsel bilginin önemi, onun yönteminden "öngörü" ile "önceden bilme" nin ayıklanması sayesinde ortaya çıkmıştır. Bilemediğimiz bir gelecek üzerine konuşmamamız ve dahası şimdiyi geçmişle ilişkilendirirken belirli epistemolojik temellendirmeleri ortaya koymamız gerektiği vurgulanmıştır. Tarihin "kendi için" ele alınışı ve onun "epistemolojik" olarak irdelenişi ise, İbn-i Haldun, İbn-i Rüşd ve Giambattista Vico'nun güçlü ve yankısını kendi çağlarında değil ancak birkaç yüzyıl sonra bulabilmiş felsefelerinde ilk olarak gerçek anlamını bulabilmiştir.

Bu düşünüş kesintisiz olarak hem de artan bir önemle pek çok tarih felsefesi yaklaşımlarını etkileyebilmiş ve daha başka yeni tarih düşünüşlerini kurgulamaya yardım etmiştir. Alman idealistleri dolaylı ya da dolaysız bu düşünürlere çok şey borçludur. Bu etkileşim özellikle Herder ve Kant'la başlayan ve Alman idealizmi ile devam eden sürecin içerisinde kendisini belirgin bir şekilde ortaya koymaktadır. Biz de bu süreci özellikle tarihsellik kavrayışları arasındaki benzerlikler ve farklılıkları da gözeterek değerlendirmeye çalışacağız. Dolayısı ile tarih bilgisi ve tarihçilik açısından filozofça ele alınan tarih bilgisi modern anlamda tarih bilimini oluşturacaktır. Belge tarihçiliğinin ötesinde artık bilim insanları, tarih biliminde farklı bir kavrayışla yola çıkarak felsefenin, tarih bilgisini oluşturma sürecine özellikle katılması gerektiğini ortaya koymuştur.

2. TARİH NEDİR? AYDINLANMA ÇAĞI VE TARİH FELSEFESİ'NİN ORTAYA ÇIKIŞ SÜRECİ NASILDIR?

Başta insan usunda beliren merak onu tarih'in belirsiz anlarına bir yolculuğa çıkarır. Bu motor duygu ile bir kapının aralanması, ardından işlevsel bir süreci getirecektir. Nedenler, Nasıllar, Niçinler ve daha pek çok sorunsala giden uyarıcılar İnsan'ı Tarih'i nedenleriyle sorgulamaya yöneltecektir.

Tarih, toplulukları, milletleri, kuruluşları etkileyen hareketlerden doğan, olayları zaman ve yer göstererek anlatan, bu olaylar arasındaki ilişkileri, daha önceki ve sonraki olaylarla bağlantılarını, karşılıklı etkilenmeleri, her milletin kurduğu medeniyetleri, kendi iç sorunlarını inceleyen bilim. Tarih, her zaman yaşanan hayatın geçmiş zaman içindeki bir kesitidir. Bir başka deyişle geçmiş zamanda yaşanan hayatın bütün yönleriyle tetkik ve tasviridir. Tarihin hisse, ibret ve öteki özellikleri önemlidir. Eskiden beri üzerinde durulan en büyük faydası, insanların gelecekte yapacakları için geçmişten ibret almaları yönüdür. Öyle ki insanların vazgeçemeyeceği bir bilim, bir gerçektir, Tarih (Baykara,1999: 4).

Her zaman söylenegelen bir tarihi yazma daha doğrusu "iyi" yazma sanatı vardır ve bunun her zaman az rastlanır bir şey olarak kalacağı söylenir. Bunun için ağırbaşlı, duru çeşitlilik taşıyan ve tatlı bir üslup kullanılması gerektiği biliniyor. Tarih yazmanın kuralları için geçerli olan bütün zihinsel sanatların kuralları için de geçerli olmalıdır. Yani birçok kural ama pek az büyük sanatçı vardır(Diderot,1996: 16).

Carr'a göre tarih, bireylerin toplumsal varlıklar olarak içine girdikleri toplumsal bir süreçtir ve bu soyut-yalıtılmış bireyler arasında bir diyalog değil bu günün toplumu ile dünün toplumu arasındaki bir diyalog'u ifade eder. Anlaşılan geçmiş bizim için bugünün ışığıdır ve bu ışık da anlaşılabilir, aynı zamanda bugünü tümüyle ancak geçmişin ışığında anlayabiliriz. Bu olmazsa olmaz bir bilinç ve anlama sürecidir. Birey yaşadığı dönemde olaylara karşı yaklaşımında realist bir muhakeme gücü ile tanımlanır (Collingwood,1996: 150).

Tarih'in tarihçinin de içinde bulunduğu hiç durmadan hareket eden bir süreç olduğu da bilinir. Sadece geçmişin tarihi vardır iddiası çok mantıklı bir çıkarımı beraberinde getiriyor gibi. Şimdiki zaman dengeli bir yargıya imkân sağlayamaması ve bize fazlaca yakın olması ve tarih açısından tam

şekline kavuşamamış olması sadece geçmişin tarihinin olduğu çıkarımına bizi götürmektedir. O halde "Tarih" kendini daha çok geçmişte bulur. Çünkü tarih ancak kapandığı zaman tam anlamını kazanmaktadır. (Halkın,1989: 5).

Carr'a göre aslında tarih, belgelerle elde edilen bilgidir. Hatta tarihi anlatım bütün belgelerin ötesine yerleşir. Bu belgelerden hiç biri olay olamaz; tarihi anlatım belgeli bir fotomontaj değildir ve geçmişi "siz oradaymışsınız gibi doğrudan" gösteremez ve "yapıştıramaz" diye bir başka bakış açısı da daha önce de değindiğimiz duyularımızın, "anı" olduğu gibi algılayamayacağını açıklar.

Sosyal bilim disiplinleri arasında özerk bir kurumsal varlık edinmeyi başaran ilk dal'ın aslında "Tarih" olduğu savunulmaktadır. Ancak XIX. yüzyıl'da gelişen şekli ile yeni tarih disiplini "gerçekten ne oldu?" yu sorgulamaya başlayacaktır. Ve araştırmacının bu çabayı bilginin özgürleştirilmesi amacına dayandırdığı da görülecektir. Artık dışımızdaki verilerin toplanıp derlendiği, denetlendiği ve kullanıldığı yere (arşivler) yönelindiği araştırma sürecine metot ve tenkit'in yerleştirildiği de saptanan bir ilerlemedir (Gülbenkıyan,1996: 19).

3. ANSİKLOPEDİSTLER KİMDİR? VE AYDINLANMA ÇAĞI DÜŞÜNÜRLERİ KİMLERDİR?

A) Aydınlanmaya Sürecine Doğru Tarih Felsefeleri

İnsanın düşünme ve değerlendirme din ve geleneklere bağlı olmadan tanımlayabileceğimiz Aydınlanmayı, özellikle Kant, "Wou ist Aufklacrung?" (Aydınlanma Nedir?) adlı yapıtında "İnsanın kendi suçu ile düşmüş bir ergin-olmayış durumundan kurtulup, aklını kendisinin kullanmaya başlaması" olarak değerlendirmektedir (Gökberk,1999:289).

Bu tanımlamaya göre Aydınlanma birdenbire ortaya çıkmış bir kavram değildir.Bu yüzdendir ki Aydınlanma, ortaçağın kapanması ile ortaçağın hayat anlayışına karşı yeni bir dünya görüşü olarak ortaya koyulmuştur.Avrupa insanı geleneksel yapısından sıyrılıp, hayatını kendi aklı ile düzenlemeye başlama girişimine koyulmuştur ki bu yolun ilk adımları Aydınlanma ile atılmıştır.

Aydınlanmaya öncelik eden önemli bir diğer olay, Avrupa'da yeniden doğuş anlamına gelen Renaissance (Rönesans)'tır. Burada Rönesans bir geçit çağıydı. Reform sonrasında ise zenginleşen Avrupa'da kentler iyice gelişti. Kapalı ekonomik yapı kırılarak Avrupa dünyanın kültürünü oluşturma yolunu başlattı.18.yüzyıl saydığımız bu gelişmelerdeki en yüksek noktadır. Ki bu çağ Aydınlanma yüzyılı olarak kabul görmüştür.Bu çağda insan aklı tarihte hiç olmadığı kadar önem taşımıştı.Öyle ki "insanın mutluluğu bulmasının tek yolu aklını kullanmasıdır" sözünün hakim olduğu Aydınlanma çağı farklılıklar yaratacaktı (Lee, 2002: 254).

Aydınlanma hareketi olarak bilinen süreç, klasik çağını İngiltere'de ve özellikle 18.yüzyıl Fransa'sında yaşar. "Bacon, Hobbes ve Locke"un babaları sayılacakları Fransız maddecilerinin parlak ekolü, 18.yüzyılı,-hem de yüzyılın bitişini noktalayan ve sonuçlarını Almanya'da olduğu kadar İngiltere'de de kimilerine hala anlatmaya çalıştığımız Fransız Devriminden çok önce-büyük ölçüde bir Fransız yüzyılına dönüştürdü. Diğer Avrupa ülkelerinde de bir aydınlanma hareketi bulunmasına karşın, Fransız ve İngiliz Aydınlanmasının bu ortak yaşamı çoğunlukla, biricik aydınlanma hareketi saymıştır (Buhr vd., 2006: 254).

Aydınlanma kimilerine göre kendine özgü tarihsel sürecinde yaşanmış bir kaderden başka bir şey değildir. Bu bir fikir hareketi, hayat anlayışı ve bir zaman dilimini de ifade etmektedir. Buna tarihsel özgül aydınlanma denir.18.yüzyıl ışıklar yüzyılı olarak da adlandırılmıştır. Bu Batı'nın içinde ona özgül ve Batı'nın bir hareketidir.16. yüzyıl Reformlarından beri Batı Avrupa kaynaklı yaşanan en büyük tinsel harekettir de Aydınlanma. Dayanakları ise uzun bir Rönesans Hümanizminden kopuksuz olarak ibarettir, diyebiliriz. Bu dönem düşünürünün dolaysız temellerinin çizgisi üç noktadadır; Hümanizm, 17.yüzyıl felsefesi, 17.yüzyıl doğa bilimsel dünya tablosu.

Aydınlanma felsefesinin önce İngiltere'de başladığı bilinmektedir. Ancak daha sonra oradan Fransa'ya geçmiş ve radikal bir nitelik kazanmıştır. Almanya'ya ise Fransa yolu ile sıçramıştır. Aydınlanma felsefesi, İngiltere'de daha çok deneyci, Fransa'da daha çok akılcı, Almanya'da ise daha çok akılcıdır (Tanilli,1981: 85).

Aydınlanma felsefesinin temeli "hürriyet", "ilerleme", "insan değeri" gibi kavramlarla bütün

insanlığı hedef tutmaktadır. İnsanın özü gereği bir değer olduğu, burjuva felsefesi olarak ortaya çıkan Aydınlanma felsefesinin temel ilkesidir (Sarıca, 1980: 76).

18.yüzyıl yaşamın her alanında özgürleşme olarak da algılanmış ve bu süreçte Aydınlanma oldukça ağır basmıştır. Özgürleşme anlayışını bütün otoritelerden ve hatta geçmişin ayak izlerinden sıyrılma ya da uzaklaşma olarak görmeliyiz. Bu süreçte her tür otoriteye karşı tercih edilen erginleşme (tinsel erginleşme) eğilimi olmuştur. Rasyonalizm, akıl tek belirleyici olarak kabul ediliyor. Aydınlanmanın belirleyici öğesi otorite kaynağı olarak bildiği akıl'dır.18. yüzyıl'da Aydınlanma bu yönüyle rasyonalizm'in doruğunu ifade ediyor. Aydınlanma ile Aristoteles aşılıp copernican ve heliosantrik (güneş merkezli) düşünce sistemi geliştirilmiştir.

"Aydınlanma yüzyılı" olarak adlandırılan 18.yüzyılın başlarında, önceki yüzyılların tarih karşısındaki kuşkuculuğunun belli oranlarda devam ettiği ama bu arada bu kuşkuculuğun giderek azalmaya başladığı ve hatta tarihe özel bir önem ve ilginin başladığı görülür. Tarihi "bilim" olarak görme girişimlerinin olumsuz sonuçlanması, bu yüzyılın başlarını da etkiler. Ama örneğin tarih karşısında bilgi kuramsal açıdan kuşkucu kalan Thomasius, "Aydınlanmanın hizmetinde bir tarih bilgisi" ne duyulan ihtiyaçtan söz etmekten de geri kalmaz. Ona göre Aydınlanmacı insan, gelenekle gelen yanlış tarihsel bilgilerden arınmak ve önyargılarımızın nereden kaynaklandıklarını bilmek için tarihin yardımına muhtaçtır (Özlem, 2006: 57).

Aydınlanma sürecinde karşımıza 17.yüzyıldan daha farklı kaygılar taşıyan felsefi düşünürler çıkıyor. Bu düşünürlerle tarih, felsefe ile iç içe giren bir disiplin olarak anlamlanıyor. Felsefi düşünürlerle "felsefi tarihler" oluşturuluyor. Bu tür bir tarih anlayışı ve tarihçilikte tarihçi titiz kaynak kullanımından çok yorumcu bir tarihçi olarak ortaya çıkıyor "yorumcu veya filozof tarihçi".

D.Hume ve onun bir parça daha yaşlı çağdaşı Voltaire yeni bir tarihsel düşünce okulunun başında bulunuyorlardı. Onların ve onları izleyenlerin yapıtı Aydınlanma'nın tarih yazımı diye tanımlanabilir. Aydınlanma'nın tarih yazımı "aydınlanma" sözcüğünün düşündürdüğünü aşacak şekilde vahiylidir. Tarihin merkez noktası modern bilimsel ruhun doğuşudur. Ondan önce her şey karanlık, savsata ve hatta sahtekârlıktı. Bunların da tarihi olamaz: tarihsel incelemeye değmez oldukları için değil yalnızca, içlerinde ussal ya da zorunlu bir gelişme olmadığı için; onların öyküsü, bir alığın anlattığı, hiçbir anlamı olmayan, gürültü patırtı dolu bir masaldı (Colingwood, 1996: 115).

Aydınlanma düşünürü Voltaire'nin yanı sıra çağdaşı Montesquieu tarihçiliğin bu yeni döneminde diğer aydınlanma düşünürleri arasında kendi kişisel gelişimleri ve edebi yönlerini tarihsel düşünceyi geliştirirken değerlendirmişlerdir. Voltaire tarihçiye düşen objektiflik ve tarafsızlık görevlerini açıkça göstermiştir. Aydınlanma düşünürlerinin yarattığı yeni tarih felsefesinde olaylar ve olguları değerlendirilirken Tarih, örnekler yoluyla öğreten bir felsefe olarak tanımlanmıştı. Tarih'in amacı, kimi soyut felsefi doktrin ya da ilkelere örnek teşkil etmek olarak görülmüyor, fakat içinde bulunulan zamanın devlet ve toplum gibi kurumlarının gerçekten anlaşılabilmesi ve değerlendirilebilmesi için, korunması ve değer verilmesi gereken biricik uygun temel olarak geçmişin ortaya çıkarılmasında görülüyordu. Bu yön değişikliğe öncülük, sıra dışı uzun yaşamı ve olağanüstü verimliliği ile bir tür efsane haline gelen Alman tarihçisi Leopold von Ranke tarafından yapıldı (Evans, 1999: 25).

Aydınlanma çağının oluşum sürecine en büyük katkılardan biri şüphesiz Ranke'den gelecekti. Onun Tarih bilimine katkısı genelde üç yönlü değerlendirilir. Öncelikle, felsefe ya da edebiyattan bağımsız, ayrı bir disiplin olarak kabul edilmesini sağlamıştır. "Tarih'e" diye yazıyordu bir eserinin önsözünde, buradan tarihe geçmişi yargılamak, gelecek çağların yararı için bugüne yol göstermek görevi verilmiştir. Tarih öyle yüce görevlere talip olamaz: O yalnızca gerçekte ne olursa onu görmek ister. Ranke'ye göre geçmiş günün koşullarıyla değerlendirilemezdi (Carr, 1994: 25).

Ranke Voltaire gibi felsefe yapan tarihçilerin geriye dönük anlamlandırma çabalarını ve geçmişli kendi renkleriyle ortaya koymayı önemsemişti. Geçmişi, o zaman yaşayan insanların anladığı gibi hatta hiyeroglifleri çözerken onların bile büyük ölçüde farkında olmadıkları karşılıklı bağımlılıklarıyla anlamaya çalışmak çabası esas olandı. Bu Ranke'nin tarafsızlığı doktrini ve evrenselciliği şöyle değerlendiriliyordu;

"Ranke, gerçekte var olanla ideal olanı birbirine eşitleyen ve günün Avrupa devletlerini, Tanrının düşüncesi….ruhsal cevherler olarak gören muazzam bir muhafazakardı" (Evans, 1999: 87).

Aydınlanma sürecinde Ranke ayrıca Tarihçilikte Tarihçinin belgelerden sahtekârlıkları ve yanlışlıkları söküp atması gerektiği konusunda da katkı sunmuştur. Onun ilkeleri bugün hala tarihsel araştırmanın ve eğitimin temellerini oluşturmaktadır. Gerçeklik ve kaynak belirtme sorunları tarihsel araştırmalarda can alıcı önemini korumayı sürdürmektedir. Ranke ortaya koyduğu Tarih bilimsel yaklaşımlarıyla dönemin tarih felsefesi kuramları üzerinde de derin etkiler yaratmıştır.

Aydınlanma düşünürlerine göre saf akıl dışından doğamaz. Bilimsel ruhun doğuşu Aydınlanma'nın gözünde olayların önceki akışıyla hazırlanmamış, böyle bir etkiye uygun olabilecek bir nedenle yol açılmamış tam bir tansıktı. Onların tarihteki en önemli olay diye gördükleri şeyin tarihsel olarak açıklanamayışının ya da yorumlanamayışının elbette bir anlamı vardı; genel bir biçimde, tarihsel nedenliğe ilişkin doyurucu bir kuramları olmadığı ve ne olursa olsun bir şeyin kökenine ya da türeyişine ciddi ciddi inanamadıkları anlamına geliyordu. Dolayısıyla, tüm tarihsel yapıtlarında nedenlere ilişkin açıklamaları inanılmaz ölçüde yüzeyseldir. Gerçek tarihsel nedenlerin keşfedilemeyişi, kuşkusuz Hume'un herhangi iki olay arasında hiçbir bağlantı algılayamadığımızı söyleyen nedensellik kuramıyla bağlantılıdır (Collingwood, 1996: 115).

Augustinus'la başlayan ancak henüz Batı'da adı konulmamış olan bir tarih felsefesi geleneği vardır. Ama bu gelenek Augustinus'la birlikte daha çok bir "tarih teolojisi" olarak gelişmiştir. Öte yandan "tarih felsefesi" teriminin ilk kez kullanıldığı 18.yüzyıl sonlarına kadar Yeniçağ'da adına çekinmeden "tarih felsefesi" denilebilecek tarih yorumlarına da rastlanır. J.J.Rousseau, 1750'li yıllarda, çağının ilerlemeye duyduğu inanca az çok karşıtlık içinde, insanın doğuştan iyi olan doğasının toplum haline gelme süreci içinde bozulduğu, tarihin aslında bu insanın bozuluşunun tarihi olduğunu söyler. Rousseau iki bakımdan bir tarih filozofudur. Tarih'te doğallıktan kültür varlığı olmaya doğru giden kaçınılmaz bir süreç gördüğü ve İnsanların tarihe kendi özgür iradeleri ile yön verebileceklerini belirtmiş olduğundan. Özellikle 19.yüzyılın tüm büyük tarih felsefelerini etkileyen kişi de olmuştur (Özlem, 2006: 60).

Antikçağ döngüsel tarih anlayışına benzer bir görüşü ile de Rousseau ondan önce de G.Vico ve daha sonraki süreç için de Spengler, tarihte dönen çağlar olduğuna değinmişlerdir. Bu çağların bir çember hareketi ile birbirlerini izlediğini savundukları bilinmektedir. Ne Rousseau ne de Vico bu süreci tanımlamak için uğraşmamış ancak "tarih felsefesi" terimini ilk kullanan F.M.Voltaire'dir. Bu terimi kullanırken Aydınlanma'nın ilerlemeci ülkücülüğünden hareket ediyor. Voltaire, 1764'te D.Hume'un "Genel İngiltere Tarihi" adlı yapıtı üzerine yazdığı bir yazıda, "felsefi" yazılmış bir tarihe duyulan ihtiyaçtan söz etmiştir. Ona göre, keyfi değerlendirmeler ve dinsel doğmalarla dolu tarih yazıcılığı karşısında Aydınlanmacı insan, tarih yazma işinin "filozofça bir etkinliği gerektirdiğini" artık anlamıştır. O, böyle bir tarih yazıcılığı için Hume'u örnek gösterir ve "objektif" ve "doğru" bir tarih yazmak için "filozofun bağımsız karakteri"ne ve "olaylara derinliğine bakma yeteneği"ne gerek olduğunu belirtir. İşte böyle yazılmış bir tarih, Voltaire'e göre önce "tarih üzerine felsefe yapmayı" yani bir "tarih felsefesi"ni gerektirir. Ona göre "tarih felsefesi" , "tarihin filozofça betimi"ne ulaşmaya çabalamaktır. Voltaire bu konudaki görüşlerini, "Genel Tarih ve Ulusların Tini ve Gelenekleri Üzerine Deneme"(1757), "Tarih Felsefesi"(1765) ve "Deneme" (1769) yıllarında yazdığı eserlerinde kaleme almıştır (Özlem, 2006: 60).

Voltaire göre tarihçi ne bir teolog ne bir masalcı ne de bir fabl yazarıdır. Tarih, Batılıların bundan sonra kendilerinden çok şey öğrenmeleri gereken Uzakdoğu toplumlarından ve özellikle de Çin'den başlatılmalıdır. Böyle bir tarih yazıcılığı tek tek olaylar çokluğu içinde de boğulmaz. Tam tersine tarih yazıcılığı bu olaylar çokluğunu anlamlı olarak kavramamızı sağlayacak "genel nitelikler"e yönelecektir. Bu genel nitelikler bir toplumun yaşamına sinmiş olan tüm değerlerdir. Bunlar topluca o insan topluluğunun "tin"ini (Esprit) oluştururlar. Bu yüzden ulusların genel ideleri üzerine eğilen bir tarihçi felsefi yaklaşmış olabilir (Özlem, 2006: 62).

Voltaire'e göre artık kilise tarihçiliğinden beklenecek bir şey kalmamıştır, bunun yerine "akılcı" tarihçilik yani tarihsel olayların "doğal açıklamasını" verecek bir tarihçilik gerekmektedir. Geleneklere öncelik tanımanın gereksizliğini savunan Voltaire toplumların ekonomik, sosyal,

kültürel ortamlarının döngüsel işlenmesini tarihçilik açısından uygun bulur. 18.yüzyıl aydınlanma döneminin tarih görüşüne katkı sunanlardan biri de daha önce de değindiğimiz üzere D.Hume'dir.

B) Ansiklopedistler

"Büyük Ansiklopedi" zamanın bilgilerinin toplandığı eserdi. Fransız aydınları toplanarak çok çeşitli konularda fikirler ortaya koymuş farklı yaklaşımlarda bulunmuşlardır. Bu Fransız düşünürlerine "Ansiklopedistler" denilmiştir. Daha sonraları kilise'nin tepkisi sonucu yasak eserler arasına alınmıştır. Bu durum ünlü Roccoco kralı 15.Lui tarafından düzeltilir. Ansiklopedist'lerin yüzyılı "Bilim yüzyılı" adını alıyordu. Tamamında J. Loce'nun deneyciliği (ampirizmi) belirleyici olup büyük bir çığır açar.Bu aydınlanma sürecinde bir ön hazırlık olarak da algılanmıştır.

Diderot ve d'Alembert'in kaleme aldığı Ansiklopedi Batı'da ansiklopedi denilebilecek yapıtların en gelişkin ilk örneğidir. Bu anlamda ilk aslında Martianus Capella'nın V.yüzyılda hazırladığı toplam yedi konuyu kapsayan eseriydi. Daha sonra buna benzer yapıtlar ortaya kondu.Moreiri'nin "Büyük tarih sözlüğü (1674)" ve Bayle'nin "Tarihsel ve eleştirel sözlük" adlı eserleri hem içerik hem de abece düzeniyle hazırlanmış olmaları bakımından modern anlamda ansiklopedinin ilk örnekleridir.Aynı şeyi , Diderot ve d'Alembert'in yararlandığı Chambers'ın Cyclopaedia'sı için daha kesinlikle söyleyebiliriz (Diderot, 1996: 12).

Ansiklopedistlere göre tarih olgulara ilişkindir ve olgular ya Tanrı'dan ya insanoğlundan ya da doğa'dan kaynaklanır. Tanrı'dan kaynaklanan olgular, kutsal tarih'in; insanoğlundan kaynaklanan olgular, uygarlık tarihi'nin alanında yer alır ve doğadan kaynaklanan olgular ise, doğal tarih'in konusudur. Akıl ve ondan kaynaklanan felsefe ile tarih yorumlanabilir.

Ansiklopedistler son olarak tarih'in, geçmiş zamanların resmi olduğu doğru ise, "eski yapıtlar" onun hemen her zaman zedelenmiş desenleri ve tamamlanmış tarih de hazırlık çalışmaları "anılar "olan bir tablo olduğunu ifade ederler (Diderot: 96).

Voltaire Ansiklopedi adlı eserde Tarih ile ilgili bölümü üstlenmişti. Voltaire Ansiklopedi'de Tarih ve onun felsefesini kısaca şöyle açıklıyor;

"Gerçek olduğu ileri sürülen olayların anlatısı tarihtir ve buna karşıt olarak masal, uydurulduğu kabul edilen olayların anlatısıdır. İnsan hatalarının bir derlemesinden başka şey olmayan kanıtlar tarihi vardır; sanatların icadı ve ilerlemesiyle, mekanizmalarının betimlenmesiyle birlikte ele alındığında ve belki de bütün öteki tarihlerden daha yararlı olan sanatlar tarihi vardır; fiziğin temel bölümlerinden biri olan ve yersiz olarak tarih denmiş olan doğal tarih de vardır."

Voltaire'e göre tarihin yararı üzerine tarihin sağladığı avantaj, bir devlet adamının, bir yurttaşın, yabancı ülkelerdeki yasalar ve törelerle kendi yasalarını ve törelerini karşılaştırma olanağı sağlamasıdır. Geçmişteki büyük hatalardan her alanda ders alınabilir.Modern tarih en büyük yararını bu dönemde ortaya koymaktadır. Modern tarih, eski tarihe oranla üstündür.

C) Johann Gottfrider Von Herder

Bir 18.yüzyıl filozofu olarak Herder (1744-1803), gençlik yıllarında Aydınlanmanın ilerleme düşüncesinin ve doğa bilimi anlayışının etkisi altındadır. Ama daha sonra kendi tarih felsefesini geliştirirken, pek çok Aydınlanmacı eğilime ve özellikle de ilerlemeci fikre karşı çıkacak ve onun tarih felsefesi, bu nedenle, çağının sembolü ile pek çok noktada karşıtlıklar içerecektir (Özlem,2001:69). Herder tarih felsefesi ile ilgili ilk önemli yazısını 1774'te "İnsanlık Kültürü Tarihinin Felsefesi" adıyla yayımlar. Bu yazıda Herder, Iselin'den etkilenmiştir. Hume,Voltaire ve Iselin'i de eleştirir.

"İnsan kendisini yapar; o kendi durumunu, kendisi için daha iyi bildiği şeye göre kendisi kurar" diyen Herder, hümanitenin önemini vurgulamıştır. Herder ulusların tüm tarihine şöyle bakar; ulusların tüm tarihi , hümanitenin ve insani yetilerin en güzel tacına erişme konusundaki bir yarış okulu'dur. Herder bu kavramla" gelenek" ile "tarihsel birikim"i anlatmaya çalışır. Hümanite bu geleneğin ya da tarihsel birikimin ürünüdür. Herder "gelenek" ve "tarihsel birikim" kavramlarını sonunda "insanlık tarihi" kavramı ile özdeşleştirmiştir.Herder'e göre ister felsefi ister bilimsel olsun, tarihe yönelen her çaba, ilke olarak, her dönem ve çağı "kendi tarihsel tekliği" içinde ele almalıdır. Çünkü hümanite tek anlamlı bir kavram değildir. O bizim her dönem ya da çağın kendi özelliği içinde değişik anlamlarla ürettikleri değişik yaşam biçimlerini kavramamıza yarayan bir kılavuz sözcüktür.Bu kılavuz yardımıyla tarih

felsefesi, tarihte güzellik, hukuk gibi idelerin sağladığı "birkaç genellik içinde" tarihsel olayları birbirine bağlayabilecek ve "tarihin sınırsız çok çeşitliliği"ni biraz daha yakından görmeyi sağlayabilecek "canlı bir betim"e ulaşabilir (Özlem, 2001: 77).

Böylece Herder'de tarih felsefesi , betimleyici ve yorumlayıcı bir uğraş olarak görülür. Ona göre tarihsel olaylar doğa olayları gibi kesin bir yasallık ve nedensellik taşımamaktadır. Yani tarih theoria etkinliğine elverişli değildir. Tam tersine tarihe şekil veren onun genelliği değil bireyselliğidir. Ama Herder bu bireyselliğin/tekilliğin bir kavranılış tarzının olduğunu belirtir. Ona göre, tarih biliminin de tarih felsefesinin de başvuracağı bu kavrayış tarzı, anlama (verstehen) dır. Çünkü tarih felsefesi de tarih bilimi de, tarihsel olayları bu olayların yönlendiricisi ve güdülmeyicisi olarak kabul ettiği ide; norm türünden motifler altında anlamaya çalışır. Bu motifler insanın tin'inden çıkan, doğada karşılığı olmayan şeylerdir insan kaynaklıdırlar. Her çağ ve dönem kendi bireyselliği içinde anlamlandırılmalıdır. Burada anlayıcı bir sezgi ve empati yoluyla anlama yoluna giderek ancak bir ulusun kendine özgünlüğü, kendi içindeki bütünlüğü, başka ulus ya da çağlara benzemediği anlaşılabilir (Özlem, 2001: 67).

Anlama yöntemiyle kurguladığı tarih bilimi ve felsefesi yaklaşımıyla Herder , Alman Tarih Okulu'ndan Dilthey'a kadar etkili olacak olan bir tarihçilik geleneğinin başlatıcısı olmuştur. Herder, Aydınlanmanın rasyonalist – mekanist bilim anlayışına karşı anlama gibi özel bir yöntemle çalışılması gerektiğini ileri sürmüş olmakla, günümüzde de oldukça yoğunlaşan doğa-tin bilimleri tartışmasının başlatıcısı da sayılabilir. Anlama geleneksel theoria – historia karşıtlığını aşma konusunda bugün bile başvurulan ana kavramdır.

Alman aydınlanma düşünürü Lessing'in olgunluk dönemi düşüncelerinden etkilenen Herder ve ayrıca Goethe, seksen yıllarında şiddetlenen Spinoza tartışmasından da görülebileceği gibi, Spinozapanteizmi diye tanımlayabileceğimiz bir yaklaşımı benimseyerek çağdaşları Fransız düşünürlerinin maddeci tanrıtanımaz görüşlerinden farklı bir yere varmışlardır. Herder, 'İnsanlık Tarihi Felsefesine İlişkin Düşünceler ve Hümanizmi Teşvik Etmek İçin Mektuplar' yapıtlarıyla tüm Avrupa ülkelerinde Aydınlanmanın tipik bir belirtisi olan tarih felsefesini geliştirme eğilimlerini Almanya'da gündeme getirmiştir. Herder'in düşünceleri, 18.yüzyıl Aydınlanma Hareketinin tarih anlayışı ile Hegel'in spekülatif, idealist, diyalektik anlayışa dayalı tarih felsefesi arasında bir köprü kurarlar (Buhr, 2006: 46).

D) İmmanuel Kant

18.yüzyılın son çeyreğinin filozofu olmakla birlikte I.Kant (1724-1804) , felsefesin etkileri tüm 19.yüzyıla yayılan bir filozoftur. Kant Doğu Prusya Krallığının yönetimindeki Königsberg'de doğdu.Bütün yaşamını aynı kentte geçirdi. Königsberg'de felsefe, matematik ve doğa bilimleri okudu.1756'da doçent, 1770'de mantık ve metafizik profesörü oldu. Özellikle pek çok felsefe tarihçisinin bir "tarih yüzyılı" olarak değerlendirdikleri 19.yüzyılın tüm büyük tarih felsefelerinde ve özellikle Alman idealistlerinin tarih felsefelerinde Kant'ın geniş etkisini bulmak mümkündür. Bu nedenle onun tarih anlayışını öğrenmek oldukça önemlidir (Akarsu, 1994: 25).

Geleneksel felsefe-tarih, theoria-historia karşıtlığı açısından bakıldığında, Herder'in de bir yandan bu karşıtlığı tarih felsefesi düzleminde humanite aracılığı ile, tarih bilimi düzleminde ise anlama gibi bir yöntemle aşmak istediği, ama yine de Iselin ve Wegelin gibi bu aşma denemesinde biraz çekingen kaldığı görülebilir. Theoria-historia karşıtlığını, Herder'in tarih felsefesinden etkilendiği görülen Kant'ta da bulmaktayız. Kant'a göre historik bilgi akıl bilgisi değildir. Bizim historik inanmalarımız olabilir; ama tarihsel olaylar çokluğu karşısındaki izlenimlerimizin beslediği bu türden "inanmalar" , bizi asla bir "ilke bilgisi"ne götürmez. Kısacası Kant'a göre bilgi kuramsal düzlemde theoria-historia karşıtlığı aşılamaz (Özlem, 2001: 80).

Gene Kant'a göre tarih yazıcılığından, hep, bizim bugünümüz için bir ders çıkarma etkinliği olması da istene gelmiştir. Oysa Kant'a göre, bizim "historik bilgimiz" , dağınık ve bireysel olaylar hakkındaki bilgi olarak, kendisine dayanarak "etik ilkeler" türetebileceğimiz bir bilgiden çok, tam tersine, belli etik ilkelerden hareket eden tarihçilerin kendi kanılarıyla süsleyip bize sundukları bir bilgi türü olagelmiştir. Kant'a göre biz salt akıl "teorik" bilgi yanında birde " historik bilgi " ye ulaşamayız. Ona göre böyle bir historik bilgi "yabancı akıl" dediği a priori'ye verilmiştir, Herder'in de dediği gibi insan aklı salt bunu bilemez.Kısacası Kant'a göre" akılsal olan" ile "tarihsel olan" karşıttırlar(Özlem, 2001: 83).

Kant, tarihe bir ereklilik idesi altında bakmamızı sağlayacak ve bunu gerekli kılacak şeyin insan özgürlüğü olduğunu söyler. Ona göre tarih, insan özgürlüğünün gelişmesi açısından görüldüğümde bir anlam kazanır. Yani tarih, bizim için şu sorulara verilecek yanıtlar açısından bir anlam taşır: İnsan özgürlüğü açısından bakıldığında tarihte durum nedir? Tarihte insan özgürlüğünün somutlaşmasına nerede ve ne oranla ulaşılmış ve ulaşılabilecek? (Özlem, 2001: 83).

Kant'a göre tarih, nedenleri ne kadar derinlere gömülü olsa da bu olguların anlatılışıyla ilgilidir. Kant'a göre tarih bilimi, tarihsel olayların karmakarışık ve düzensiz akışı içinde yine de insan yeteneklerinin yavaş ama sürekli gelişimini izleyebilir ve bu, tarihte bir ilerleme olduğu konusunda bizi umutlandırabilir.Çünkü, tarihte insanın özgür eylemlerinin gelişme ve ilerleme tarihi olarak bakamadığımız sürece, insani olaylar anlamsız bir gidiş olarak kalır.Öyle ki, tarihe, insan özgürlüğünün gelişme ve ilerleme süreci olarak bakamadığımız takdirde , tarih tümüyle bir "çılgınlık" süreci, bir anlamsızlıklar yığını olarak görülür (Akarsu, 1994: 27).

Kant'a göre özgürlük ve eşitlik ilkeleri olmadan "tarih felsefesi" yapılamaz. Bu yaklaşımıyla Kant, daha önce de değindiğimiz ilerlemeyi büyük ölçüde ahlaksal ilerleme olarak konumlamıştır."tarih felsefesi", özgürlük idesi altında tarihe bakan bir felsefi girişlimdir (Özlem, 2001: 92).

Kant, karmakarışık ve düzensiz bir rastlantısallık yığını olarak tarihin bu görünümüyle ancak bize "yabancı bir aklın yönetici ilkeleri"ne bir yasalılığın olabileceğini telkin etmekten başka bir olanak sunmayan teorik akıl'dan bu noktada ayrılıp yargı gücü yetimize dayanarak, doğada olduğu gibi tarih'te de bir erek arayabileceğimizi belirtir. (Herder bu "yabancı akıl"a "tanrısal öngörü "demişti). Kant bu akıla bir tanrısallık yüklemeden, onu sadece "yabancı" nitelemesi ile anar.Daha sonra Hegel, Kant'ın "yabancı akıl"ını , Herder gibi tanrısal akıl olarak anlayacak, ama Herder ve Kant'ın bilinemezliğini savundukları bu akıl ile insan aklını türdeş sayacak ve tarihe yön veren işte bu akıl olduğunu ileri sürecektir. Kant'a göre ereklilik idesinden asla vazgeçilemez. Tarihte erek koyan bir akıl olmalıdır, aksi takdirde "akıl'ın yönetici ilkesi" yoksa, tarihte bizi bekleyen şey rastlantının kasveti olup çıkar (Özlem, 2006: 43).

Böylece Kant, bir tarih felsefesinin olabilirliliğini, tarihe, tarihte ereklilik gözeten insan aklının gelişim ve ilerleme süreci olarak bakmakla bulabileceğimizi vurgulamış olur.Aslında Herder de Kant da , tarihi bütünüyle açıklamaya çalışan tarih filozofları olmaktan çok "tarih felsefesinin" olabilirliğini tartışan tarih filozoflarıdır. Onların tarih felsefesinin olabilirliği üzerindeki düşünceleri, daha sonra, 19.yüzyıl boyunca Alman felsefe geleneğine egemen olacak olan iki tip tarih anlayışının dayanaklarını oluşturacaktır. Alman idealistleri, Kant'ın tarihe" özgürlük tarihi "olarak bakma düşüncesinden hareket ederken; Alman tarih okulundan Dilthey'a kadar uzanan bir gelenek, Herder'e bağlı kalacaktır.

4. ALMAN İDEALİSTLERİ KİMLERDİR?

A) J.G.Fichte: Süje (Ben) ya da Bilinç Yaklaşımı

"Alman idealizmi" deyince bilindiği gibi, esas olarak Fichte, Schelling ve Hegel üçlüsü ile kısmen Schopenhauer ve Schleiermachher'i içine alan bir filozoflar kuşağının ortaklaşa paylaştıkları bazı temel düşünceler kastedilir ve bu felsefe akımının çıkış noktasını Kant oluşturur. Ne var ki.Alman idealizmi, Kant'tan yola çıkmakla birlikte, Kant'ı pek çok noktada aşmak isteyen bir tutuma da sahiptir.Bu nedenle bu akımın bir yandan Kant'a dayanmak isterken, öbür yandan bütüncü ve sistemci bir tutumla Kant'ın eleştirel akılcılığını(kritik rasyonalizm) aşmayı denediği görülür.Alman idealistleri bu aşma denemesini ise, özellikle tarih felsefesi alanında en uç noktalara vardırmışlardır (Özlem, 2001: 100).

J. G. Fichte (1762-1814), Kant'ın felsefesinin ağırlık merkezini onun bilgi kuramında değil, pratik felsefesinde bulur. Kant'taki ahlaksal özgürlük yani bir insanın kendi yaşamını kendisinin belirleyebileceğini, onabirkişiolduğununbilincine varması gerektiği uyarısından etkilenmiştir. "Kant bana özgür insanların yasalarını kendilerinin koydukları yaratıklar olduklarını göstermiştir" der Fichte (Akarsu, 1994: 54).

Fichte'ye, Kant'ın felsefesi yanı sıra büyük bir etki yapan ikinci etken ise Fransız İhtilali idi.Bu konuda yazıları da vardır. Birinin adı çok ilginçtir "Avrupa hükümdarlarından düşünce özgürlüğünü geri isteme". Daha sonra Fichte üzerinde Berlin'de tanıştığı romantiklerin etkisi görülmüştür. Fichte olaylarda nesneden değil de özneden yola çıkarak saptamalarda bulunur. Özne "Süje"dir. Özne, yani duyan, düşünen ve isteyen ben'dir. Özne varlık

üzerinde bir bilgi ve bilince sahip mi? Fichte Kant'a dayanarak bu sorunun çözülemeyeceğini ileri sürüyor (Özlem, 2001: 101).

B) F.W Schelling: Tarih Bilinçsiz Tinselliğin Bir Yaratısıdır…

Shelling (1775-1854), Alman idealizminin romantik filozofu olarak anılır. Onda oldukça değişken bir düşünce gelişimine rastlanır. Shelling, tinin insanda ulaştığı son durak olan bilinç'i Kant ve Fichte'den farklı bir şekilde ele alır. Kant ve Fichte'ye göre insanda teorik ve pratik iki akıl yetisi vardır. Selling ise bunlara, b ikisini de kapsayan bir "yaratıcı bilinç" ekler. Shelling'e göre filozof aslında "gerçeği yeniden yaratan kişi"dir. Ona göre yaratıcı akıl bahsedilen iki akıl türünün bir sentezidir (Özlem, 2001: 110).

Fichte'nin felsefesi bir ahlak idealizmi idi. Buna karşılık romantiklerin felsefesi bir estetik idealizmi idi.Fichte olduğu gibi Schelling ve hatta Hegel de çıkış noktalarını Kant'tan almışlardır.Ancak buna karşın ona karşı durdukları yerler de olacaktır. Kant'ın felsefesi ihtiyatlı bir felsefe, eleştirici bir felsefe idi. Bu eleştirici felsefe her şeyden önce metafiziğe karşı yönelir.Oysa Fichte ve Schelling'in felsefeleri büyük metafizik sistemler biçimini anlatır. "Neden bir doğa vardır?" sorusu sorgulanır her ikisi tarafından. Kant'a göre bu gibi sorular insan aklının dışına çıkan, insan bilincinin sınırlarını aşan sorulardır. Bunları yanıtlamaya kalkmak metafizik yapmak olur (Akarsu, 1994: 70).

Shelling'e göre tarihi "hem özgürlük hem de determinizim" yönetir. Tarih bu türden bilinçsiz bir tinselliğin yaratısıdır. Tarihin gerçek objesi özgürlüktür. Tarih bir yandan zorunluluğun öbür yandan özgürlüğün hüküm sürdüğü bir alandır. Ona göre, bu nedenle ideallere ancak "sonsuz sapmalar altında" ulaşabiliriz. Bunun için de bu ideallerin bireylerin değil , bütünün idealleri haline gelmiş olmaları gerekmektedir. İşte o zaman herkesin özgürce kabul ettiği bir "evrensel hukuk düzeni" ne ulaşılır, devletlerarasındaki savaşlar ve de çıkar çekişmeleri sona erecek ki b doğal bir durumdur, böylece gerçek insanlık tarihi başlayacak (Özlem, 2001: 110).

C) G.W.F. Hegel:Tarihe Yabancı Bir Okul Taşımak…

George Wilhelm Friedrich Hegel, 1770 yılında Stutgart'ta doğdu. Yaşadığı dönem siyasal, kültürel ve felsefe açısından anıtsal bir dönem olarak değerlendirilmektedir. Bern ve Frankfurt'ta özel öğretmenlik yapmıştır. 1801 yılında Jena Üniversitesine Reinhold'dan beri çleidealist felsefenin merkezi olan bu üniversiteye doçent oldu (Terence, 1976: 13).

Başlıca yapıtları: "Die Phaenomenologie des geistes" (Tinin Fenomonolojisi), "Wissenschaft der Logik" (Mantık Bilimi), "Enzyklopedie der Philosophischer Wissenschaften" (Felsefi Bilimler Ansiklopedisi) , "Grund linien der Philosophi des Rechts" (Hukuk Felsefesinin Ana Çizgileri), "Philosophie der Weltgeschichte" (Dünya Tarih Felsefesi) , "Aesthetik (Estetik)" , "Philosophie der Religion" (Din Felsefesi). Hegel'in filozof oluşundan ölümüne kadar verdiği felsefe eserleri bunlardı. Alman idealizminin bu son büyük düşünürü oldukça zengin bir sistem yaratmıştır. Hegel'in felsefesi Kant'tan sonra rationalizmin(akılcılığın) en yüksek doruğudur (Gökberg, 1999: 387).

16.yüzyıla "Hümanizm Yüzyılı", 17.yüzyıla "Rasyonalizm Yüzyılı", 18. yüzyıla "Aydınlanma Yüzyılı" diyen bazı felsefe tarihçileri, 19.yüzyılı da "Tarih Yüzyılı" olarak anarlar. Bu yüzyıla tarih yüzyılı dedirten filozofların başında ise G.W.F.Hegel gelir (Özlem, 2001: 114).

Hegel, genel olarak idealist akımın, özel olarak da Alman idealizminin son ve en büyük temsilcisidir demiştik. Doruğuna yükselmiş böyle bir idealizmin, gerçekçi ve maddeci bir yüzyılın dönüşümü eylemlerine nasıl temel olabildiği haklı olarak sorulabilir. Ortaya koyduğu sistem Antik Yunanistan'daki Heraklit'in "her şeyin babası savaşımdır" sözüne dayanıyordu. Ölümü esnasında şöyle demiştir "Beni öğrencilerimden sadece Michelet anladı." demiştir. Sonra eklemiş "O da yanlış anladı" (Salihoğlu, 1993: 130).

Hegel, Alman idealizminin en sistemci filozofudur ve bu nedenle onun tarih felsefesi ancak kurduğu sistem içinde anlaşılabilir. Öte yandan, Hegel'in kurduğu sistem, felsefe tarihinin tanıdığı en büyük ve en etkin birkaç sistemden birisidir ve bu sistemde de Hegel, Heraklitos ve Platon gibi düşünürlerin kuramlarından etkilenmiştir.

Hegel'in tarih felsefesi kaynağını (öneri ve terminoloji) Voltaire'indir. Yeni bir tür tarih önerir; ama tarih felsefesi onun için tarih üzerine felsefi düşünme değil, daha büyük bir güçle ortaya çıkan tarihin kendisidir ve salt deneysel tarihten farklı olarak felsefi tarih, yani yalnızca olgu olarak saptanmakta kalmayıp, olguların

niye oldukları gibi olup bittiğinin nedenleri kavranarak anlaşılan tarih haline gelir. Bu felsefi tarih insanlığın evrensel bir tarihi olacak (Hegel burada Herder'i izler) ve ilkel çağlardan bugünkü uygarlığa doğru ilerlemeyi sergileyecektir.İnsan aklıyla özdeş olan özgürlüğün gelişmesi ise felsefi tarihin yanıtlanması gereken soru devletin nasıl ortaya çıktığı sorusudur. (Bütün bunlar Kant'tan alınmıştır) (Collingwood, 1996: 150-151).

Tarihçi geleceğe ilişkin hiçbir şey bilmez; tarih gelecekteki bir ütopya değil gerçek olan şimdi de sona erendir(bunu Schiller'den alınmıştır). İnsanın özgürlüğü özgürlüğünün bilinciyle aynı şeydir, yani özgürlüğün gelişmesi bilinçliliğin gelişmesidir, bu bir mantıksal gelişme sürecidir (bu Fichte'de vardı) son olarak, felsefi tarih yalnızca insan sürecini değil kozmik bir süreci, dünyanın kendinin bilinci içerisinde tin olarak kendini gerçekleştirdiği bir süreci de sergiler (bu Schelling görüşüdür). Demek ki Hegel, tarih felsefesinin ıralayıcı çizgilerinin her birini öncüllerinden almıştır, ama onların görüşlerini, olağanüstü bir ustalıkla, bir bütün olarak bağımsızca ele alınmayı hak eden tutarlı bir kuram içerisinde bir araya getirmiştir.

Hegel'e göre bir "tarih felsefesi" de, spekülatif çalışan akıl'ın şu olanağa sahip olduğunun saptanmasıyla işe başlar: "Akıl dünyaya egemen olduğu, öyleyse dünya tarihinde akıl'a uygun bir süreçleşme bulunduğu". Bu bakımdan Hegel'e göre "tarih felsefesi, tarihin düşünsel yoldan incelenmesinden başka bir şey değildir". Ama Hegel, böyle bir çabanın "tarihi a priori olarak kurma" tarzında anlaşılmaması gerektiğini de vurgular. Tarihe böyle bir a priori sokma girişimi, Hegel'e göre, Kant'ın da belirttiği gibi, "tarihe yabancı bir akıl taşımak"la olur. Ama Hegel, tam bu noktada Kant'ı eleştirerek, tarihe bir a priori aramanın refleksiyonlu düşünmenin bir sonucu olduğunu ve fenomenlere dönük olarak çalışan bir düşünme etkinliğinin tarihe bir a priori bulamadığı için bu a prioriyi bir yabancı akla devrettiğin belirtir. Ancak Hegel'e göre tarih felsefesi mantıkça onaylanan tasarımlar altında yapılanabilir. Çünkü, tarihte de aynı akıl hüküm sürmektedir. Düşünmenin konusu olarak aynı akıl yani tin vardır bu tini felsefe kendi özü olarak bilir. Öyleyse tarih felsefesi de , "tarihin içeriğinde akıl'ın varlığını bilir" (Özlem, 2001: 117-118).

Hegel birey ve toplum yapılarının toplumsal gelişim sürecinde sorgulamaya çalışmıştır. Ergin insan yani aklını kullanma becerisi ve bilincine sahip bireyin önemi ve toplumsal gelişim sürecindeki belirleyiciliğini ayrıca vurgulamıştır. Akıl ona göre her şeyi yaptırandır. Süreç doğal ancak kendi içerisinde aynı zamanda kendine özgü kurallarıyla işler. Tarihte toplumlar bu yönden ayrışırlar çünkü, bu tinsel yetinin farkındalık her toplumda aynı güçte ve şekilde olmamıştır.

Hegel'e göre tarih, "tinin kendi eylemi olarak dünya tarihinde kendi öz bilgisine doğru ilerlemesi" sürecinden başka bir şey değildir. Bu ise özgürlüktür ve dünya tarihi "özgürlük bilinci içinde ilerleme süreci" dir. Tarih "tinin kendi özünü açtığı,kendini dışa vurduğu yer" olarak, asla bir doğal oluş da değildir. Tarihin özü "insanın özgürlük bilinciyle yaptığı eylemdir, çünkü o ancak eylediği şeydir ve o kendisi için eyler ki, kuşkusuz burada tin kendini, kendi bilincinin objesi yapmakta, kendini bizzat kendi için açımlayarak kavramaktadır." Devlet, tüm tinsel etkinliklerin organize olmuş bir görünümüdür. Bu yüzden tarih felsefesi, aynı zamanda "tinin gelişme basamakları"nı, dünya tarihine geçmiş devlet kurucusu halkları, bu gelişim basamaklarının taşıyıcıları olarak görülür. Öyle ki, tarih felsefesi, akılın gelişim basamaklarını, bir bütüne doğru gitmek üzere birbirine bağlanan "halkalar" olarak tanımlar. Bu anlamda Hegel onların oluşturdukları "devlet tipleri"ni de izler. Hegel'e göre , dünya tarihine mal olmuş dört "dünya-tarihsel devlet" vardır: Doğulu, Grek, Roma, Hıristiyan-Germen. Hegel bu süreçte dünya tarihine mal olmuş bireylerin etkisi üzerinde durur."Hukuk devleti" ve rolünü iyi bilen bilinçli "ahlaklı yurttaş" üzerinde durur (Özlem, 2001: 118).

Hegel'e göre aklı yoluyla içten zorunluluğu gerçekleştiren tek tek insan'dır. Bunlara büyük adam der. Ama tek bir insanı büyük adam yapan nedir? diye sorar Hegel. Yanıtı da şöyledir: Tarihsel kişiliği olan adam, kendi bireysel değerleri ile büyük adam olmuş değildir. Böyle bir insanın çok keskin bir zekası, tutkuları olabilir. Duyguları derin olabilir.Ama onu böyle tarihsel büyük bir kişilik yapmakta bu kişisel özellikler, erdemler yeterli değildir. Çünkü bu çeşitten erdemler tarih bakımından hiçbir önemi olmayan insanlarda da bulunabilir. Ama insanı tarihsel kişilik yapan, tarihin kendisini ne yana sürüklediğini kavrayabilmiş olmasıdır.Bir İskender, bir Sezar, bir Napolyon büyük adamlardı, çünkü, Hegel'e göre bunlar bulundukları anda neyin olması

gerektiğini sezmiş, duymuş olan ve tarihin bu objektif gelişmesini bilmiş olan insanlardı. Büyük tarihsel kişiler bu nesnel tinin bir işgüderleridirler. Tarihsel kişi zamanının olan bir insandır (Akarsu, 1994: 84).

Hegel bu yukarıda açıklamaya çalıştığımız düşüncesi ile birbirine karşıt olan görüşleri büyük bir ustalıkla uzlaştırmaya çalışıyor. Tarih büyük kişiliklerin ürünüdür, derken büyük adamların da tarihin bir ürünü olduğunu vurguluyor.

Hegel'in tarih anlayışı Aydınlanmanın tarih anlayışına da karşıdır. 18. yüzyıl tarih anlayışına göre tarih, tek insanın ürünüdür, tek insanın yaratmasıdır. Devlet tek tek insanların, bireylerin aralarında yapmış olduğu bir sözleşmeye dayanır. Oysa Hegel'e göre tam tersine, devlet kavramının temelini ulus kavramı kurar. Ulus da, aile de bireyin üstünde bir varlığı olan, kendilerine özgü birer varlıktırlar. Her ulus da içten bir zorunlulukla bir devlet olmaya çabalar. Tarih içinde karşılaştığımız büyük kişiler çoğunlukla büyük devlet kurucularıdırlar. Ama bunlar da zamanlarının istediğini gerçekleştirmiş olan insanlardır. Hegel 18. yüzyılın tarih anlayışı ile karşıtlık içinde bulunduğu gibi, Kant'ın ahlak temelli tarih anlayışı ile de karşıtlık içindedir. Kant'ın gözünde en değerli olan şey tek insandır. Bu evrende kayıtsız koşulsuz olan varlık, özgür istenci olan tek insandır. Buna karşılık Hegel'in gözünde insan bir araçtır, bir işçidir. Gerçek varlıklar olan devlet, ulus tek insanın üstünde bulunan , bunlardan daha yüksek olan ve bireyi birer araç olarak kullanan kuruluşlardır. Hegel bundan dolayı politik eylemler üzerinde ahlak bakımından bir yargıda bulunmayı doğru bulmaz. Hegel bu bakımdan Machiavelli'nin anlayışına yaklaşır. Bu anlayışında Hegel , her şeyi, politikayı da ahlak felsefesine bağlamak isteyen Kant'ın karşısındadır.

Tarihin gelişmesi, politik gelişme olması bakımından, devletlerarasında savaşmalar, çatışmalar şeklinde sürüp gider. Kant bu devletlerarasındaki savaş ve çatışmaların günün birinde sona erebileceğine ve devletlerarasındaki çıkar ayrılıklarını yoluna koyacak olan bir devlet birliğinin, bir uluslar derneğinin kurulabileceğine inanır. Oysa Hegel, savaşlar ve çatışmaların sona ermeyeceğini söyler. Hegel tek insanı bir araç olarak gördüğü için böyle bir anlayıştan yana olabiliyor. Ama Hegel'e göre bu politik gelişmenin üstünde bir kültürel gelişme yükselir (Akarsu, 1994: 84-85).

Bu kültürel yükselme de Hegel'e göre durum şudur: Nasıl tek tek insanlar doğarlar ve ölürlerse, tek tek devletler de öyle kurulur ve yıkılırlar. Bu oluş ve yok oluşa insan gibi devletler de katılır. O bunu bu tarih alanını her şeyin üzerinde yok olup gittiği bir kasap tezgahına benzetir. Ancak ona göre bu yok oluş sürecinde sadece bir tek şey sonsuza dek sürüp gider o da kültürün gelişmesidir. Bu ölümsüz olan süreç sanat, din ve felsefe biçiminde kendini ortaya koyar ve insan kültürü gelişir.

Kültürün gelişimi süreci insanlık tarihinin gelişim sürecini yaratır. Nasıl bir tek insan içinde bulunduğu devletin gelişmesine hizmet ediyorsa, tek tek devletler de bu genel kültürün gelişmesine hizmet etmektedirler diyen Hegel, tarihin asıl anlamının bu olduğunu belirtir. Devletler ona göre ölümlü ancak sanat, din ve felsefe ölümsüzdür. Kültür başarıları bu anlamda tek insanın değil devlet kuruluşlarının başarırlıdır. Kültürü tek tek insanlar değil , birbiri ardından gelen kuşaklar yaratır. Bu kuşaklar devlet biçiminde örgütlenmiş topluluklardır. Hegel'e göre bir çok devlet vardır ancak insanlık için tek bir kültür tarihi vardır (Akarsu, 1994: 86).

Hegel'in yasasına göre tarih olayların ve kişilerin tekerrüründen ibaretti. Ayrıca Hegel tarihsel gelişmeyi diyalektik gelişme olarak kabul ediyordu. Hegel, tüm dünya tarihini tüm dünya ruhunun kendi bilinçlenmesinin daimi süreci olarak görüyordu.Dünya ruhu tarihinden basamaktan basamağa, durumdan olumsuzluğa bir durum olan "olumsuzluktan olumsuzluğa" giderek insan bilincinde var olmuştur. Böylece insan aynı zamanda kendi özgürlük bilincine ulaşır.Şimdi o, tüm gelişmelerin yöneldiği tarihin diyalektik gelişmesini algılayacak durumdaydı (Harton, 2000: 40).

Hegel bu yukarıda değinmeye çalıştığımız söyleminden şu sonuca ulaşmaya çalışıyor, eğer dünya ruhu devlet ve hukuk gibi nesnel ruhun biçimlerinde karşıtlıklar halinde gelişirse ve bunu yurttaş kavrarsa o zaman yurttaş kendini bu devletle özdeşleştirecektir. Hegel burada öznel ruhla (etkin birey olan insanla), nesnel ruh (devlet ve hukukun) sentezi olanağını görüyordu (Salihoğlu, 1993: 130).

Birey kendini devletle özdeş gördüğü zaman devletin yasalarını gönüllü olarak bizzat isteyecektir. Hegel böylesi bir sentezi reform devrinin Prusya devletinde görüyordu.

O, devletin eski ve keyfi biçimde var olmasını yavaş yavaş ortadan kalkacağını çünkü bireyin kendini onunla özdeş göreceğini düşünüyordu (Salihoğlu, 1993: 131). Bu düşünceleri zamanla bazı çevreler tarafından değerlendirilmiş kabul edenler ve bunları eleştirenler olmuştur. Hegel'in kendisi bile kendi ortaya koyduğu bu fikirleriyle zaman zaman iç eleştiriler yaparak tekrar tekrar değerlendirmiştir.

Hegel, Devlet'i gelişme ve tarihsel değişimin başlıca vasıtası olarak görür. Modern zamanın ruhu ancak kendini siyasi yollardan gösterir… Tin devletlerin, sanatların, bilimlerin başlangıcıdır. Böylece dünya tarihinin gelişiminde tinin önemli bir etkisi vardır. Bütün bunların hepsi tarihinin gelişiminde de oldukça önemlidir. Ayrıca tüm bunlar tarihin a priori yanıyla ilgilidir, tarihteki deneyim a priori'ye uymak zorundadır (Hegel, 2003: 164).

Hegel, dünya tarihi yaklaşımında ise tin ve etkisi üzerinde durur. Dünya tarihinin gelişmesi dünya tininin bireyde kendini tanımasına bağlıdır, der. Bu süreç içerisinde "özel tin" bu gelişme ilkesini, dünya tini daha yüksek bir bilinç düzeyine aile, toplum ve devletle harmanlar. "Nesnel us" ise tarihin başlangıç ilkesini ifade eder. Dünya tini sonunda kendi kendisinin en yüksek bilincine "mutlak us"a ulaşır. Bu gelişme sonucu da felsefeden başka bilimler yani din, tarih ve sanat belirir (Denkel, 2003: 185).

Hegel'e göre tinsel dünya ancak kültür tarihinde (devlette, bilim, sanat, din ve felsefenin tarihinde) gelişip ilerleyen "tin"e yükseldiğinde tam anlamıyla "kendisi için", kendin de olan bir dünya tarihi olur. Akıllı insan gözlemde bulunur, böylelikle düşünceler ona dışarıdan gelmez çünkü onlar kendidedir (Bumin, 2001: 83).

Hegel tarih felsefesine bizzat yazdığı girişte, bütün insanlık tarihinin istikametine ve kaderine ilişkin kendi görüşünü açıkça belirtmiştir: "Dünya tarihi, özgürlük bilinçliliğinin gelişmesinden başka bir şey değildir." Bu cümlenin Hegel'in bütün düşüncelerinin bir özeti olduğu düşünülür.

Hegel'in tarih felsefesinin temel düşüncelerine göre, filozofa göre, tarihin amacı "Tin"in doğadaki tutsaklığından kurtuluşudur; böylece "Tin" kendi özüyle "İde" olarak yeniden birleşecektir. "Tin" ya da "Ruh" (Geist) kendi olanaklarını gerçekleştirme eyleminde olan özgürlük ve kendini bilmedir. Hegel'e göre, gerçek olan ussaldır, ussal olan da gerçektir. "İde" ya da "akıl" tüm gerçekliği biçimlendiren ilkedir. İnsanın tutkularından doğan istenç gücü olmasaydı, "Tin" , "İde", ile yeniden birleşimini gerçekleştiremezdi. Birey birey olarak önemsizdir, yalnızca tarihsel önem taşıyan sanatçı ve kahramanlar tarihte belirgin bir özgürlük gösterirler. Ama bir insan ister sıradan bir yurttaş, ister cesur bir kimse, bir kahraman ya da bir kurban olsun, "Tin" aracından başka bir şey değildir (Hegel, 2005: 131).

Tarih felsefesi yaklaşımında Hegel öğretisi yoğun miktarda romantik renkler taşır. Örneğin "ulus" kavramı Hegel'in tarih felsefesinde önemli bir yer alır. Kendisine göre bir bireyliği bir kişiliği olan bir insan toplumdaki "ulus" kavramı romantik dünya görüşünün bir ürünüdür. Hegel aklın tarih içinde olduğunu ve tarihin akılla kavranabileceğini ileri sürer. Yani Hegel'e göre tin (akıl), doğanın ve tarihin içindedir. Başka bir deyişle "akılsal olan her şey gerçektir ve gerçek olan her şey akılsaldır". Dünya tarihi, tin tarihidir, tinin kendisini adım adım açarak ortaya koyuşudur (Berlin, 1960: 12).

Hegel, tarihi Tin'in kendini bilmeye doğru olan bir devinimi diye anlar. Dünya tarihini, Tin'in bilincinin ilerlemesi olarak kavramak için, tarihsel devinimi oluşturan yapısal üç öğeyi kavramak gerekir. Bunlar,1)Tin'in idesi, 2)Gerçekleşme araçları, 3) Tin'in son ve yetkin biçimde nesneleşmesi, yani dışlaşması olan devlettirler. Hegel'e göre aklın ve gerçekliğin özdeşliği onun tarih yorumunu da koşullar. Felsefenin tarihi düşünmek için yanında getirdiği tek düşünce, aklın yalın bir biçimde kavranmasıdır. Akıl dünyaya egemendir, demek ki, dünya tarihi bize ussal bir süreç sunmaktadır (Hegel, 2005: 132).

Tarihin akılsal bir anlamı ve amacı vardır. Buna karşılık, akılda tinde bir oluş doğuran tarihsel ilkedir. Akıl da, tin de kendilerini ortaya koyarlar ve daha sonra karşıtlarında kendilerine karşı çıkarlar ve böylece karşıtlığını, olumsuzlayarak bir birleşim içinde birleştirirler. Tarihi ve tini, tin olarak tarihi kavramak için olumsuzlamayı, çelişkiyi, savaşı, mücadeleyi, kötülüğü bir yana bırakmak doğru olmaz. Tam tersine bunlar, tarihin ilerlemesini sağlayan süreçlerdir (Derman, 1990: 168).

Hegel'e göre bilinç tarih içinde belirlenen biçimde değişir. Ve akışkandır, durağan değil dinamiktir. Sonuçta tarihi ilerleten şey, ne soyut bir düşünce ne evrensel bir ruh ya da akıldır. Hegel tarih

olgusunda felsefeyi pratik hale getirme, onu doğrudan doğruya politikayla birleştirmeye uğraşmıştır (Mejuyev, 1987: 52).

Tarih felsefesi, tarihin düşünen bakış tarafından ele alınmasından başka bir şey değildir. Hegel'e göre düşünmeyi burada asla bir yana atamayız. Çünkü ona göre insan düşüncedir. Tarihte her türlü uğraşmada düşünme vardır. Felsefenin tarihe getirdiği biricik kavram sadece "Akıl"dır. Dünya tarihinde her şey akla uygun olmaktadır. Dünya tarihinde her şey akla uygun olduğu gibi, dünya tarihi, dünya tininin akla uygun zorunlu gidişiydi. Dünya tini tarihin tözüdür (Gökberk, 1979: 360).

Tarihsel olanı doğru kavramamız Hegel'e göre olması gereken ilk şeylerdendir. Tarihçi belgeler ve bulgular ortaya koymaya çalışsa da düşüncesi bakımından edilgen değildir. Kendi kategorilerini beraberinde getirir ve varlıklara bu kategoriler içinde bakar. Doğru duyulardan meydana gelen yüzeyde bulunmaz. Özellikle bilimsel olması gereken hiçbir şeyde akıl gaflet uykusuna dalmamalıdır. Derinliğe yönelip inceleme yapılmalıdır. Dünyaya akıl gözüyle bakana dünya da akıl gözüyle bakar, bunlar karşılıklıdır (Gökberk, 1979: 363).

Tarih felsefesi, batı felsefesi söz konusu olduğunda, kendi içinde zaten bir başlangıç meydana getirmektedir. Hegel'in tarih ya da tarih felsefesi yazmasından önce, tarih konusu büyük filozofların hiç birine özellikle önemli görünmemişti. Burada "History at England" den dolayı, kısmen Hume bir istisna olarak görülebilir, fakat Hume, bizim anladığımız anlamda bir tarih felsefesi hiçbir zaman kaleme almamıştır. Aynı şekilde Leibniz de, bir aile tarihi kleme almış ama hiçbir filozof Hegel kadar tarih felsefesine eğilmemiştir. Bu gerçek bir yeniliktir. Onu örneğin Kant'la karşılaştırdığımızda Kant'ın insan doğasıyla ilgili görüşlerine göre, insan varlıkları her zaman bir tarafta akılları diğer tarafta ikiye bölünürler. Bu eski insan olgusuna benzer. Hegel daha pek çok kavrama tarihsel açıdan bakmıştır. O kavramlarımızın yaşam biçimlerinde ve dolayısıyla toplumlarda cisimleştiğini ve toplumlar değiştiği zaman kavramların da değiştiğini düşünüyordu. Evet oldukça mantıklı gibiydi, Hegel , tarihin oluşum tarzında bir gelişmenin bulunduğu-tarihin hep ileriye doğru hareket ettiği inancındaydı. Tarih statik olmayıp her zaman bir sürece karşılık gelmektedir (Magee, 2000: 197-198).

Hegel ve Kant'ın tarih felsefeleri yaklaşımlarını karşılaştıracak olursak; Büyük bir sistem kurarak, Kant'ın olanaksız olduğun söylediği şeyi gerçekleştirmiş, yani rasyonel bir metafizik kurmuş olan ünlü Alman filozofu Hegel'dir. Alman idealizminin kurucusu olan Kant, aklın kendisinin a priori kategorileri ve bilginin formlarını, kalıplarını sağladığı için bilginin mümkün olduğunu söylemişti. O bilginin, bu a priori kalıplarının insandan, içeriğinin ise dış dünyada insanın dışındaki gerçeklikten geldiğini savunmuştu. Buna göre insan zihninin, bilgi priori deneyden bağımsız olan formlarını, kategorilerini sağlar, bu formların malzemesi, içeriği ise insandan bağımsızdır, dışardan gelir. Hegel, işte bu noktada bilginin formları kadar içeriğinin de, zihnin eseri, ürünü olması gerektiğini savunur. Hegel'e göre tüm öğeler zihnin eseridir (Cevizci, 1997: 321).

Kant'ın öğretisinin baş özelliği bir eleştiri felsefesi olmasıdır. Bu nedenle Kant'ın felsefesi "eleştiricilik" adını taşır. Aklın başarabildiği şeyleri birbirinden ayıt etmeyi, bu bakımdan bir eleme yaşamayı amaçlar. Bütün sistemini de "salt aklın eleştirisi" adlı eserinde dile getirmiş. Ona göre bütün bilgiler deneyden başlar ama bilgilerimiz deneyden çıkmaz. Deney bir katkıdır. Önemli olan bilgi yetimizin bilgi sürecine kattıklarıdır (Cevizci, 1997: 322).

Kant doğayı sıkı bir nedenselliğe bağlı bir alan olarak düşünür. İnsan ve özgürlüğü de işin içine girerse ahlak yasası olarak düzenlenir. Bunu ödev ahlakı olarak dile getirir. İnsanın ereği mutluluk değil ödevdir. Bu Kant'ın ahlak öğretisidir. Bu ahlak anlayışı Kant'ın devlet ve tarih felsefelerinin temel görüşüdür. Tarihin gereği hem ulus içinde hem de uluslar arasında bir hak düzenini sağlamak diye anlaşılmaktadır. "Birleşmiş Milletleri" ilk olarak önerenlerden biridir (Gökberk,1979:82).

Hegel ise devlet öğretisiyle tarih anlayışını bir arada tutmuştur. Ona göre devletler egemenlik kurmalıdır. Egemen varlıklardır ve bunların üstünde birbiri karşısındaki hakları güvence altına alan bir güç yoktur. Devletlerin varlığında ise tarih son sözü söyler. Devletler tarihin kaderine boyun eğen Greklerde başlayan Polyvios'la başlayan Herder de Hegel'de son bulan bu anlayış tarihin temsilcileridir (Ülken, 1981: 14).

Sonuç olarak Hegel melankolik yaklaşımı ile her şeyi kapsayan sistemi son derece karmaşık bir

bilgiye ulaşarak olgunlaşmıştı. Bu yönüyle Hegel zamanının birçok dehasını cezp etmiştir. Ancak Avrupa tekrar ortaçağdaki gibi bir çağ yaşamaya başlayıp durağanlaşınca, Hegel bir etkin tarz olarak kalabilmiştir de. Avrupa hızla başka bir çağa yaklaşmaktadır. Şüphesiz bu durağan zamanları sağlamaya çalışan güçler vardı. Farklı şekillerde ama birbirine benzer, tüyler ürpertici neticelerle. Hegel, sonuçta dünyayı fantastik, entelektüel bir masal olarak algılamıştır diyebiliriz (Strathem, 1998: 79).

5. ALMAN TARİH OKULU HAKKINDA!

Alman tarih okulu, kökeni ve gelişimi bakımından büyük ölçüde Herder'e bağlı ve çoğunluğunu aynı zamanda filozof da olan tarihçilerin oluşturduğu bir okul olarak, Alman İdealizmi ile aynı dönemde ortaya çıkmış ve hatta bazı bakımlardan ondan daha da eski bir geçmişe sahip olmuştur. Ama gelişim çizgisi içinde sonradan büyük ölçüde Alman İdealizmine karşı bir tepkiyi de kısmen beraberinde taşıdığı için, bu okula ayrı bir bölümde incelemeyi uygun gördük.

1830'lardan sonra Alman İdealizmine ve özellikle de Hegel felsefesine ve özellikle de onun tarih anlayışına karşı sert tepkiler ortaya çıkmıştır. Bu sert tepkilerden birisi, Herder'in her çağı ve ulusu kendi özelliği ve tekilliği içinde tanımak konusundaki görüşünü benimseyerek, "genel tarih"e bağlı olduğu kadar, Alman ulusunun tarihine de yönelik yoğun bir tarih araştırması etkinliğini sürdürmekte olan Alman tarih okulundan gelmiştir. Modern tarih biliminin kurulmasında çok büyük katkıları olan Alman tarih okulu'nda, gerçi okul üyeleri arasında amaç ve eğilim farklılıkları vardır, ama okul tümüyle bir genel programa da bağlı görünüyor. Bu okul Herder'e bağlı olarak, Aydınlanmanın ve Alman İdealizminin ortak ilkesi olan "ilerleme" idesinin somut olarak denetlenmesi olanaksız bir şey olduğu konusunda görüş birliği içindedirler (Özlem, 2001: 136).

Alman okuluna göre, somut tarih araştırması tarihe, Hegel'in dediği gibi "aklın gerçekleşme anı" olarak bakmamıza elverecek hiçbir yeterli ipucu bulamamaktadır. Tam tersine, somut tarih araştırması, tarihte akıl'a uygun bazı gelişmeler saptasa da, bunun yanı sıra, akıldışı motiflerin bazen çok daha fazla olduğunu, hatta bu motiflerin akılcı motiflere daha ağır bastığını gözlemektedir. Tarih araştırması Hegel'in dediği gibi "historik tarih" alanında kalmalıdır. Tarih araştırması, bir insanı, bir ulusu, bir halkı, bir devleti, "kendi özel oluşma tarzı", kendi özel durumu ve kendi özel belirlenimi altında ele almalıdır. Tarihsel bilgi, bir halkın, bir ulusun, bir devletin kendine özgülülüğünü oluşturan öğelerin eleştirisi ve çözümlenmesi yoluyla elde edilir. Bu bakımdan, tarihsel bilgi, böyle bir süreçte o ulus, devlet ya da halkın kendini nasıl tanıdığının da bilgisidir (Özlem, 2001: 136).

Alman tarih okulu için hiçbir tarih araştırması salt bilme, "bilmek için bilmek" uğruna yapılamaz. Bugünümüze bir katkı getirmeyen, bugünümüzü anlamaya yardımcı olmayan bir tarih araştırması amaçsız bir uğraşı olmaktan öteye geçemez. Alman okuluna göre tarih "yaşamakta olan kuşağa bir şeyler taşımaktır" (Akarsu, 1994: 136).

Alman tarih okulu, bir halkı bir ulusu ele almak için en uygun modelin, bu halk ve ulusu, tıpkı Herder gibi bir organizma olarak görmek olduğunu belirtir. Her tarihsel ayrıntıda "tarihin organik karakteri"nin görülebileceğini belirtirler.

6. XIX. YÜZYIL YENİ KANTÇI YAKLAŞIMLAR NELERDİR?

A) Heidelberg Okulu (H.Rickert)

19.yüzyılın son çeyreği ile 20.yüzyılın ilk onyılları, özellikle Almanya'da büyük tarih yazarlarının yetiştiği bir dönem olmuştur. Bu büyük tarihçiler (O.Hintze, F.Rachfall, F.Meinecke, E.Mayer) Alman tarih okulu geleneği içinde, her dönem ya da çağı kendi bireysellik, tekillik ve bütünlüğü içinde ele alıp betimlemeye yönelen bir "tekilleştirici" tarih araştırması içindeydiler. Hepsi Alman tarih okulu içinde yer alan bu büyük tarihçiler bir yandan tekilleştirici yöntemlerle öte yandan da genelleştirici bir yöntemle dünya tarihçiliğine yönelik çalışmalarda bulunuyorlardı.

20.yüzyıl başlarında büyük tarih yazarları arasında bilim olarak tarihte genellik-tekillik, yasallık-rastlantısallık konularında süregelmekte olan tartışmaların yoğunlaşmasına koşutluk içinde, felsefe düzleminde de "tarih biliminin metodolojisi" üzerinde çalışmaların hızlandığı görülür. 20. yüzyılda "tarih bilimi" ne yönelik felsefi çalışmaların en önemlilerinden birini yeni kantçı tavrı benimseyenler gerçekleştirmişlerdir. Ancak yeni kantçılık akımı içinde bu çalışmalar iki okul halinde yürütülmüştür: 1. W.Windelband ve H.Rickert'e bağlı Heidelberg Okulu (Güney Batı Almanya Yeni Kantçı okulu), 2. H.Cohen ve P.Natorp'a bağlı Marburg okulu (Akarsu, 1994: 100).

Heidelberg okulu, esasında mantıksal temelli bir tarih çözümlemesi geliştirmiştir. Windelband'a göre, tarih kavramını bir yere oturtmak için, önce doğa bilimleri ile tarih arasındaki sınırları iyice saptamak gerekir. Buna göre doğa bilimleri "genel yasalar" a yönelen etkinliklerdir ve mantık diliyle konuşmak gerekirse, doğa bilimlerinin hedefi "cins kavramlar" (genel kavramlar) elde etmektir ve zorunlu yargılara varabilmektir. Oysa tarih, tekil kavramlar yanında, tekil önermeler yani yalın yargılar elde etme peşindedir. Yani tarihin hedefi tümel önermeler elde etmek değil, her olayı kendi tekliği içinde betimlemektir.

Rickert'e göre ise tarih kavramı, kendine özgü ve tekliği içindeki bir defalık oluşan kavramdır. Dolayısıyla bilimler yasacı ve bir defalık olanı betimleyici (ideografik) olmak üzere ikiye ayrılmaktadırlar. İdeografik yani bir defalık olanı betimleyici tarih bilimi bir defalık oluşları, örneğin bir dönemi, bir çağı, bir sanat akımını… betimleme peşindedirler. Tarih zaten tamda, bu tekilliği kavramak istemesi yüzünden bir "yasacı bilim" olamaz. "Yasa peşinde koşmayan bilim de vardır tarih böyle bir bilimdir" der, Rickert. Ona göre yasa ve tarih kavramları karşıttırlar. Rickert'e göre ve Alman tarih okulu der ki "tarih bir defalık oluşun bilimidir". Bu tekilleştirici bakış açısını ortaya koymaktadır. Tarih yasalar peşinde koşan genelleştirici bir bilim olamaz. Tarih ayrıca genelleştirici bir kültür bilimine destek olabilir ancak kendisi böyle bir bilim haline getirilemez. Bu konuda kültür gerçekliğine yönelme konusunda tarihten fazla bir şey beklenmemelidir (Özlem, 2001: 176).

Yeni Kantçı Heidelberg okulunun tarih eleştirisi, tartışmalı tarih felsefelerine, tarih metafiziklerine karşı bir tarih mantığı geliştirmeye çalışır. Böylece de "tarih felsefesinden büyük ölçüde "tarih biliminin felsefesi"ni anlamış olur. Bu anlamda "tarih biliminin metodolojisi" konusu önemsenerek bu konuda da çalışmalar yürütülmüştür.

B) Marburg Okulu (H.Cohen ve P.Natorp)

Bu okul tarih sorunsalına bir etik sorunsal olarak eğilmiştir. "Tarih kavramı" aklın sonsuz görevi içinde temellendirilebilir. Aklın sonsuz görevi "insanlık" idesini gerçekleştirmektir. Bu bakımdan tarih sorunsalı, tam da ahlak öğretisinin merkezinde, yani ilkeler koyan insan'a ait bir sorunsaldır. Marburg okulu, tarihe bir etik sorunsal olarak eğilirken bu konuda kendine özgü bir "sosyalizm" görüşünü geliştirir ve bu görüşün çerçevesinde "Marksist sosyalizm" ile tartışmaya girer. Onlara göre tarih yasaları altında kendiliğinden gerçekleşen ve ereklere yani amaçlara doğru yönelen bir süreç değildir. Gene Marburgculara göre tarihsel süreç içerisinde insanın bizzat kendi emeği ve amaçları olmalıdır ve tarihsel süreç böyle gerçekleşmelidir (Özlem, 2001: 178).

"Tarih", tarih yasalarının yaptığı değil, bizim yaptığımız bir tarih olduğu sürece anlamlıdır der, Cohen. Marburg okulu'na göre, Kant , tarihe, sonradan Hegel'in yanlış yorumladığı gibi ,"insanın özgürlüğünün gerçekleşme alanı" olarak bakmamıştır.O, yeni çağla birlikte özgürlüğünün bilincine varan insanın, bu bilinçle "tarihe nasıl bakması gerektiğini" etik bir konumlamadan kalkarak vurgulamak istemiştir.Alman idealistleri ve Marksistler, Kant'ın bu etik yargısını bir yana atıp, tarihe ya idealist ya da materyalist etiketli, ama aslında aynı determinizmi taşımışlardı. Böylece yeni-Kantçı oluşan Marburg okulu evrim kuramına önem vermeye başlamışlardır.

Ayrıca ekonomik koşulların nedenlerin tarihsel olayların kayıtsız şartsız belirleyicisi olduğu savı yerine Marburg Okulu tarihte, her zaman değişen belirleyici güçler bulunduğuna inanmışlardır. Tarihte tek ve başat belirleyici ekonomik etmenler değildir, tarihte tek merkezli ve tek boyutlu bir nedensellik düşünülemez olduğuna inanmışlardır. Böyle bir tarihsel nedensellik anlayışı, bir kadercilik (fatalizm) içerir ve insan özgürlüğünü ortadan kaldırır (Akarsu, 1994: 111).

C) Shopenhauer ve Tarih Felsefesi

Arthur Schopenhauer (1818-1859), bilimlerin kendilerinin kavramlar sistemleri oldukları için, daima türlerden bahsederlerken; tarih ise bireylerden söz eder demektedir. Demek ki tarih, bir çelişkiye işaret eden, bireysel şeylerin bir bilimidir. Bilimler hep bir ağızdan daima "olan şey" den söz ederken tarih ise sadece "bir kez olan" ve bir kez daha olmayacak olandan söz etmektedir. Ayrıca Schopenhauer'e göre tarih, mutlak bir biçimde tikel olanla ve doğaları gereği tüketilemez olan bireylerle ilgili olduğu için, her şeyi ancak eksik ve kısmen bilir. Ayrıca tarih kendisini, henüz hakkında tam bir bilgi sahibi olmadığı her bir yeni günün önemsiz/ küçük şeylerinden ders almaya açık tutmalıdır (Özlem, 2006: 222).

Shopenhauer'e göre tarih, bize her an farklı bir şeyin olmuş olduğunu öğretirken, felsefe bizi tüm zamanlar için tastamam aynı şeyin olmuş olduğu, olmakta olduğu ve olacağı içgörüsüne ulaştırmaya çabalar. Tarih derinliği uzunluk ve genişlikle sağlamayı umar, her mevcut an, onun için geçmişle tamamlanması gereken bir parçadır sadece. Ancak geçmişin uzunluğu sonsuzdur ve ona katılan şey ise, yine sonsuz bir gelecektir. Felsefi ve tarihsel zihinler arasındaki karşıtlık buna dayanır. Önceki kavramak ve bulmak ister, sonraki ise sonuna kadar anlatmaya çalışır. Tarih, her yüzünde, sadece aynı şeyi farklı formlar altında gösterir, fakat böyle bir şeyi, bir ya da birkaç formda tanımayan kişi, onun bilgisini tüm formları gözden geçirmek suretiyle zorlukla elde edecektir. Halkların tarihindeki dönemler, temelde sadece isimler ve tarihler bakımından farklıdırlar; gerçekte özsel içerik her yerde aynıdır (Özlem, 2006: 193).

7. 20. YÜZYIL TARİH FELSEFESİNDE YENİ TARİH ANLAYIŞLARI NELERDİR?

A) Frankfurt Okulu

Tarihi tarihin üstüne çıkararak bir ilerleme süreci olarak görmenin olanaksız olduğu düşünülmektedir. Bu okula göre tarihe daha gerçekçi biçimde bakabilmek için, bu "ilerleme optimizmi"ni terk etmek gereklidir. Çünkü tarih bu güne kadar kendisini kesintisiz bir süreklilik olarak kurgulamamızı sağlayacak bir total süje'ye asla sahip olmamıştır. Bu görüşler kısacası Frankfurt okulunun tarihsel eleştirileridir.

Frankfurt okuluna göre gerçek tarih gerçek tutkulardan oluşur. Bu görüşü özellikle M.Horkheimer ve W.Adorno ileri sürmekte ve savunmaktadırlar. Tarihe yön verdiği ileri sürülen ne sadece "tin", "akıl" ne sadece "ekonomi"dir. Tarih bir de bir "tutku psikolojisi" açısından görülebilmelidir (Özlem, 2001: 228).

B) Nietzsche (1844-1900)

Friedrich Wilhelm Nietzsche, Alman asıllı İsviçreli bir filozoftur.O İlkçağ uzmanı, kültür eleştirmeni ve şair. Ona göre "tarihsel olmayanla tarihsel olan; bir kişinin, bir toplumun, bir kültürün sağlığı için aynı ölçüde zorunludur".Tarih, yaşamın hizmetinde bulunduğu ölçüde, tarihsel olmayan bir gücün hizmetinde bulunur, bundan dolayı da bu bağlılık içinde, hiçbir zaman matematik gibi salt bir bilim değildir, olamaz olması da gerekmez. Ama yaşamın ne dereceye kadar tarihin hizmetine gereksinimi olduğu sorusu, bir insanın, bir ulusun, bir kültürün sağlığı bakımından en önemli sorulardan ve yaşamın en önemli kaygılarından biridir. Çünkü tarih aşırı bir güç kazanırsa yaşam parçalanır…(Nietzsche, 2005: 46).

Yaşamın tarihin hizmetine gereksinme duyduğu sözü, şimdi kanıtlanacak olan tarih incelemelerinin aşırıya gidişinin ya da tarihin aşırı kullanılışının, yaşayanlara zarar verdiği sözü kadar açık olarak kavranılması gerekir. Gene Nietzsche'ye göre, tarih, yaşayanlara üç bakımdan bağlıdır. a)Yaşayanların etkin ve bir şeye erişmeye çabalayan kimseler olmaları bakımından, b)Koruyan ve saygı duyan kimseler olmaları bakımından, c)Acı çeken ve kurtuluşa gereksinme duyan kimseler olmaları bakımından. İşte bu üç bağlantıyı tarih incelemelerinde, üç çeşit tarih karşılık olur: Bu yüzden tarihin anıtsal tarih ve eskiyi koruyucu tarih ve eleştirel tarih gibi türlere ayrılması uygun görülmüştür (Nietzsche, 2005: 47).

Nietzsche'ye göre mutlu olabilmenin de, tarihten kopabilmenin de, tarihsel duyguya sahip olabilmenin de belli dereceleri vardır; bunların hepsine, yaşamı zedelemeyecek ve onu en sonunda ortadan kaldırmayacak oranlarda muhtacız ve bu tek insan için de, bir ulus için de, bir kültür için de böyledir… Eğer geçmişin mezar kazıcıları olmak istenmiyorsa, tarihle ilgilenmenin derecesini ve onun unutulmasını gerektiren sınırları belirlemek için, bir insanın, bir ulusun, bir kültürün ne büyük yaratıcı güce sahip olduğunu bilmek gerekir. İnsan ne kadar güçlü ise, geçmişi de o kadar kendine mal eder ve burada şunu öğrenir ki, tarihsel anlam (miras), onun kendi gücüyle yapmak istediklerine hiçbir sınır koyamaz. İşte bu yüzden, tarihsel olmayan ile tarihsel olan, bir bireyin, bir ulusun, bir kültürün yaşamını devam ettirebilmesi bakımından aynı ölçüde gereklidir (Özlem, 2001: 380).

Nietzsche, tarihi bir yarar kaynağı olarak görür. İnsanla tarih, tarihle insan iç içe kaynaşmış, karışmış bir nitelikte olmalı. Tarih, insanı geliştirmeli, ilerletmelidir. İnsan için tarih yaşamın dışında değildir. "…yaşamın yararınadır, tarih-dışı olan bir gücün çıkarına değildir" (Eyüboğlu, 1997: 30).

C) Dilthey (1833-1911)

Wilhelm Dilthey (1833-1911), öncelikle tinsel yaşama felsefesi yaklaşımını önemsemiş ve

bunu açıklamaya çalışmıştır. Bu yeni felsefenin Almanya'da en çok etki yapan temsilcisi Dilthey'dir. Ranke okulunda yetişmiş olan ve tarih bilimini çıkış noktası olarak alan Dilthey Hegel'den beri Almanya'da kültür tarihi bakımından en büyük tarihçi olmuştur. O dönemde Almanya'da tarih biliminin ilerlemesi doğa biliminden aşağı kalmıyordu. Ancak bu yeni bilimde eksik olan bu bilime dayanan bilgi kuramı idi. Bu bilgi kuramı için Dilthey "tarihsel aklın eleştirisi"ni yazdı. Böylece kültür bilimlerinin-tinsel bilimlerin-bilgi kuramının yaratıcısı oldu. Tinsel bilimlere bilimsel bir temel koymanın zorunluluğunu çağının bir buyruğu olarak görüyordu. Bu bilimlerin doğa bilimlerinden bağımsız bir konusu ve yöntemi olduğunu da kanıtlamış oldu. Dilthey'in tinsel bilimler olarak adlandırdığı bilim alanı günümüzde genellikle "insan bilimleri" olarak adlandırılıyor (Akarsu, 1994: 136).

Dilthey'e göre tarihin değeri insanın kendini tarih içinde tanımasındadır. İnsanın ne olduğunu ancak tarih yolu ile yaşayıp anlatırız. Ancak tarih bize gösterir insanın ne olduğunu. Dünya tarihine baktığımız zaman da, dünyaya insanların çeşitli açıdan baktığını da saptarız. Öyleyse çeşitli tipte insanların çeşitli dünya görüşleri vardır. Dilthey üç temel dünya görüşü tespit etmiştir: İlkin naturalist-materyalist dünya görüşü, ikincisi objektif-idealist (nesnel idealist), üçüncüsü de subjektif-idealist (öznel-idealist). Bu üç dünya görüşünden hangisinin doğru olduğuna karar verilemez Dilthey'e göre (Akarsu, 1994: 140).

Her tarih dönemi anlamını kendi içinde taşır. Her tarih dönemini ancak onu kendi içinde yeniden yaşayarak, sonradan yaşayarak anlayabiliriz. Böylece Dilthey "tarihselcilik" akımının da bir temsilcisi olmuştur. Buna göre her şey tarihin içinde boğulup gider, geriye hiçbir şey bırakmadan. Her türlü tarihsel olayın sonu vardır, bu tarihsel dünya görüşünün son sözüdür.

Nietzsche'nin kendinden önceki filozoflarda ve tarih felsefesini kurmuş olanlarda görmüş olduğu en büyük eksiklik filozoftan filozofa miras kalan eksiklik, tarih duygusunun eksikliğidir. Oysa her büyük insanın geriye doğru etkisi olan bir gücü vardır: Bütün tarih, o insan için yeniden tartıya konur ve geçmişin açığa çıkmamış yönü ortaya çıkar. Günün birinde daha nelerin tarih olacağı önceden kestirilemez. Geçmiş, belki de daha açığa çıkarılmamıştır. Her büyük düşünür kendi çağının insanı olduğu kadar gelecek çağların da insanıdır. Bu bakımdan ona düşen iş kendi zamanını ve geçmişin ona verdiği problemlere dayanarak insanı, değişen ve değişmez yanlarıyla kavramaya çalışmaktır. Şimdi, bir düşünürün pek etkileyemeyeceği bir zaman alanıdır. Çünkü ona göre şimdiye rengini veren şey, geçmişteki düşünürlerin doğru ya da yanlış anlaşılması ve açıklanmasıyla yetişen çoğunluktur (Kuçuradi, 1967: 11).

D) J.P.Sartre (1905-1980) ve Varoluşçuluk

1905'te Paris'te doğan Sartre, 1929'da felsefe öğretmeni (La Havre Laon'da) olduktan sonra Berlin Fransız Enstitüsünde ders verdi.1039'da askere giden Sartre, II. Dünya savaşına katıldı ve bir yıl savaş tutsağı kaldı. Daha sonra kendini tamamen yazılarına vermek amacıyla öğretmenliği bıraktı. Felsefe alanında temel yapıtı olan L'etre et le Neant'ı (Varlık ve Hiçlik) yayımlar. "Diyalektik Aklın Eleştirisi" adlı kitabında da tarih felsefe görüşü yer alır (Özet, 2004: 45).

Sartre'ın tarih görüşünün merkezinde bireyin kendisi yer alır. Sartre için tarihi yapan da tarihin yaptığı da insandır ve bu haliyle tarihi bir bütünlük içinde görür. Fakat diğer varoluşçulardan farklı olarak Marksizmi ve varoluşçuluğu birleştirmeye çalışmış ve ona göre bir tarih anlayışı ortaya koymuştur. Sartre insanların tarihinin diyalektik ilişkilerle (materyalist) açıklanabileceğini ileri süren tarihsel materyalizmin savunucusu olmuştur (Arslan ve Belge, 2002: 146).

Sartre'ye göre insan yalnızca şimdiye bırakılmış gibidir. İnsan yalnızca şu anına egemen olabilir. Onun geçmişi de geleceği de ondan kaçar. İnsan geçmişi karşısında kendini eli kolu bağlı görecektir. Geçmişe hep her yönelişimiz bu yüzden bir yeniden kurma olacaktır. Sartre insanın yazgısını geçmişi değil, geleceği belirler demiştir. Ve insan gerçekliği hep kendinden ileride olan varlığının içindedir. Varlığın zaman olduğu, zamandan hareketle yeniden düşünülmesi gerektiği fikri önemlidir. Sartre'nin diğer varoluşçu filozoflardan farkı, düşünceleriyle, ortaya koyduğu ilkelerle Varoluş felsefesini bir öğreti haline getirebilmiş olmasıdır.

E) 20.Yüzyıl Marksizmi

G.Lukacs, 1920'li yıllarda, bir yandan Yeni Kantçı "tarih bilimi çözümlemeciliği"ne, öbür yandan yine Yeni Kantçı revizyonist sosyalizme karşı bazı tezler geliştirir.İlk olarak Lukacs, Yeni Kantçıların tarihe doğa bilimsel yoldan eğilinemeyeceği

konusundaki görüşlerini onaylar ve doğa bilimci bir tarih anlayışının bir "olgucu putperestliğin" ürünü olduğunu belirtir. O Dilthey'in tarih anlayışına da "burjuva tarih teorisi" adını vererek karşı çıkar. Ona göre bu yaklaşım tarihi, tekillikler ve özel olaylar alanı halinde paramparça etmekte. Lukacs'a göre böyle bir tarih teorisine her şeyden önce pratik nedenlerle karşı çıkmak gerekir. Bu kapitalizmin ürünüdür der, bu yüzden kapitalizme karşı çıkmak için, bu burjuva teorisine de karşı çıkılmalıydı (Özlem, 2001: 224).

Lukacs'a göre, tarihsel olayları, daima kesiksiz bir değişim süreci içinde kavramak zorunludur. Tarihteki gelişim eğilimlerini, basit deneysel olgular değil, yüksek bir gerçeklik taşıyan şeyler olarak görmek gerekmektedir, der. İtalya'da A.Gramsci, Lukacs gibi her çağın ana güdümleyicisinin hep ekonomi olmadığını, ekonominin belirlediği toplumsal yapıların (bugünkü kapitalist toplumda olduğu gibi) ancak belli çağlarda görülebileceğini belirtir. Bu yüzden ona göre Marksizm, her şeyi açınılmayan bir din ya da tüm varlık alanlarını taşıyan bir ontoloji değil, bir "genel tarih metodolojisi"dir.

E.Bloch, "Tarihin kökeninde insan emeği vardır" der. Ama tarih, "doğa ile birlikte üretme süreci" dir. Bu yüzden "tarihsel kişi, kendisini çalışan insan olarak tanır." Yine bu yüzden tarih insan emeği ile yapılmış bir şeydir. Öyle ki, insan kendisini "doğa içinde tarihin öznesi" olarak, yani "yapılmış tarihin taşıyıcısı" olarak tanır. Bu haliyle tarih, "yüksek derecede nitelikleşmiş madde"den başka bir şey değildir. Yani insan doğayı kendi yapıtı olan tarih içinde kavrar. Buraya kadar klasik Marksizm ile uzlaşan Bloch, bu noktadan sonra, Marksizmin çizgisel tarih anlayışından uzaklaşarak,tarihin çizgisel olarak görülemeyeceğini belirtir. Tersine tarihte, "her şeye olabileceği gibi, hiç bir şeye de varabilecektir". Çünkü Bloch'a göre, tarih "henüz gerçekleşmemiş olan"a akar. Bu akış tam bir başarıya olduğu gibi tam bir başarısızlığa doğru da olabilir (Özlem, 2001: 227).

8. SONUÇ

Aydınlanmadan günümüze tarih felsefeleri konumuz gereği, öncelikle tarih kavramını açıklamaya çalıştık. Tarih bilgi kuramından beslenen tarih felsefesini anlayabilmek için de dönem dönem tarih felsefelerini düşünürlere göre ayrı ayrı değerlendirerek incelemeye çalıştık. Zaman zaman aralarında bağlantılar kurarak tarih felsefelerinin birbirlerinden ne denli etkilenmiş olduklarını gördük. Her yeni dönem tarih felsefesi başka bir yaklaşım getirmiştir, ancak çoğu zaman bu yeni yaklaşım önceki dönem tarih felsefesi yaklaşımı üzerine kurulup geliştiriliyor ya da eleştirilerek farklılaştırılıyor.

Tarihi anlama ve algılamada her yüzyılda olduğu gibi Aydınlanma ve sonrasında da düşünenler özgün yaklaşımlarda bulunmuşlardır. Özellikle Aydınlanma döneminin tarihsel gelişiminin etkisiyle önceki dönemlere göre renkli yanı zamanda belirgin özellikleriyle de çok sonraları etkisini uzunca bir süre devam ettirebilecek güçte tarih felsefelerine tanıklık etmiştir. Bu süreçte kendi tarih yaklaşımlarını yaşadıkları çağa çağdaş tarihçiler yeni tarih felsefeleri oluşturamamışlardır. Birbirinden etkilenerek ya da birbirlerini eleştirerek geliştirdikleri kuramlarla düşünürler özellikle 19. yüzyılın tarih felsefesi yüzyılı olması yönünde belirleyici olmuşlardır.

Alman İdealizmi Herder ve Kant ile başlayan ve Hegel ile devam eden tarih felsefelerini genel anlamda 'Tarih'in ya da 'Tarihsel Bilgi'nin anlamı – amacı – faydası – etkisi – üzerine geliştirdikleri kuramlarla bugünün tarih ile ilişkilendirilmesinin bu anlamda 'Tarih'i ve bilgisini bilme, tarih yazımının değeri ve topluma katkısını vurgulamışlardır.

Sonuç olarak, ünlü filozof Goethe'nin de dediği gibi üç bin yıllık tarihini sorgulayamayan bir millet yok olmaya mahkumdur. Bu bağlamda toplumlar kendi benliklerini, içinde bulabildikleri tarihleriyle var olmaktadırlar. Bunun için toplumlar şimdiyi geçmişle ilişkilendirirken aslında kendi varlıklarını, kimliklerini, var olma nedenlerini tarihsel gerçek kimliklerini ortaya koymuş olacaklarıdır. Bu yönüyle tarih ve onun doğru bilgisi toplumlar için vazgeçilmezdir. Bu bilgi sürecinde harcanan çaba ve bu çabanın niteliği ortaya çıkacak kesin bilgiyi belirlemede oldukça önemlidir. Tarihsel bilginin ya da geçmişin doğru bilgisi olarak da tanımlayabildiğimiz bilginin oluş sürecinde tarihçinin çabasında belge tarihçiliği kadar filozofça bir yaklaşımın yani sorgulayıcı, kuşkulu ve irdeleyebilme yetisine sahip olmanın artık kaçınılmaz bir ihtiyaç olduğunu vurgulamak isteriz.

"Düşünüyorum o halde varım" derken ünlü düşünür, varlık nedenini ortaya koymuş oluyor. Düşünüyorsa tarihçi filozofça o halde , geçmişin doğru bilgisini bulabiliyor…

KAYNAKÇA

Akarsu, B. (1994), **Çağdaş Felsefe (Kant'tan Günümüze Felsefi Akımlar),** İnkılap Yayınları, İstanbul.

Aaslan, A.; Belge, M. (2002), "Bir Özgürlük Felsefesi Varoluşçuluk", **Felsefe 2002**, Lebib Yayınları, Ankara.

Baykara, T. (1999), **Tarih Araştırma ve Yazma Metodu**, Akademi Yayınları, İzmir.

Berlin, I. (1960), **Bilimsel Tarih Anlayışı**, Çev. Yahya Sezgi Tezel, İstanbul.

Bozkurt, N. (1998), **Bilimler Tarihi ve Felsefi**, Sarmal Yayınları, İstanbul

Buhr, M.; Schroeder, W.; Barck, K.(2006), **Aydınlanma Felsefesi**, Çev. Veysel Atayman, Yeni Hayat Yayınları, İstanbul.

Bumin, T. (2001), **Hegel**, Yapı Kredi Kültür Yayınları, İstanbul.

Car, E. H. (1994), **Tarih Nedir?,** İletişim Yayınları, İstanbul.

Cevizci, A., **Felsefe Sözlüğü**, Ankara.

Collingwood, R.G. (1996), **Tarih Tasarımı,** Çev. Kurtuluş Dinçer, Gündoğan Yayınları, Ankara.

Denkel, A. (1995), **Düşünceler ve Gerçekler (Felsefe Yazıları I),** Göçebe Yayınları, İstanbul.

Derman, G. (1990), "Hegel'in Felsefesinde Kişilik Kavramı", **Felsefe Dergisi,** Çev. Selçuk Uzun, İstanbul.

Diderot; D'Alembert. (1996), **Ansiklopedi ya da Bilimler, Sanatlar ve Zanaatlar Açıklamalı Sözlüğü**, Çev. Selahattin Hilal, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul

Evans, R. (1999), **Tarihin Savunusu**, Çev. Uygur Kocabaşoğlu, İmge Yayınları, Ankara.

Gökberk, M. (1999), **Felsefe Tarihi**, Remzi Kitapevi, İstanbul.

Gökberk, M. (1979***),* Felsefenin Evrimi,** MEB Yayınları, İstanbul.

Gülben Kıyan Komisyonu (1996), Sosyal Bilimleri Açın, Metis Yayınları, İstanbul.

Halkın, E. L. (1989), **Tarih Tenkidinin Unsurları**, Çev. Bahaeddin Yediyıldız, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Hartoy, F. (2000), **Tarih-Başkalık-Zamansallık**, Çev. M. EminÖzcan, Dost Yayınları, Ankara

Hegel, G. W. F. (2005), **Hegel,** Çev. Nejat Bozkurt, Say Yayınları, İstanbul.

Hegel, G. W. F. (2003)**., Tarihte Akıl,** Çev. Önay Sözer, Kabalcı Yayınları, İstanbul.

Kuçuradi, İ. (1967), **Nietzsche ve İnsan**, Yankı Yayınları, İstanbul.

Lee, S. J. (2002), **Avrupa Tarihinden Kesitler 1404-1789**, Çev. Ertürk Demirel, Dost Yayınları, Ankara.

Magee, B. (2000), **Büyük Filozoflar**, Çev. Ahmet Cevizci, Paradigma Yayınları, İstanbul.

Mejuyev, V. (1987), **Kültür ve Tarih**, Çev. Suat H. Yakova, Say Yayınları, Ankara.

Nietzsche, F. (2005), **Tarihin Yaşam İçin Yararı ve Yararsızlığı Üzerine**, Çev. Nejat Bozkurt, Say Yayınları, İstanbul.

Özet, Ü. (2004), "Jean Paul Sartre", **Felsefe Yazın Dergisi (Haziran-Temmuz 2004),** Ankara.

Özlem, D. (2001), **Tarih Felsefesi**, İnkılap Yayınları, İstanbul.

Özlem, D. (2006***), Tarih Felsefesinden Seçme Metinler**, Doğu Batı Yayınları, Ankara.

Salihoğlu, H. (1993), **Alman Kültür Tarihi**, İmge Yayınları, Ankara.

Sarıca, M. (1980), **Siyasi Düşünceler Tarihi**, Say Yayınları, İstanbul.

Strathem, P. (1998**), Doksan Dakikada Hegel**, Gendaş Yayınları, İstanbul.

Tanilli, S. (1981**), Uygarlık Tarihinden Çağdaş Dünyaya Giriş**, Say Yayınları, İstanbul.

Terence, S. W. (1976), **Hegel Üstüne,** Çev. Murat Belge, Birim Yayınları, İstanbul.

Ülken, H. Z. (1981), **Tarihi Maddeciliği Reddiye**, İstanbul Yayınları, İstanbul.